

ज्ञान प्रबोधिनीद्वारा कुमारांसाठीचै अभिनव मासिक

छात्र

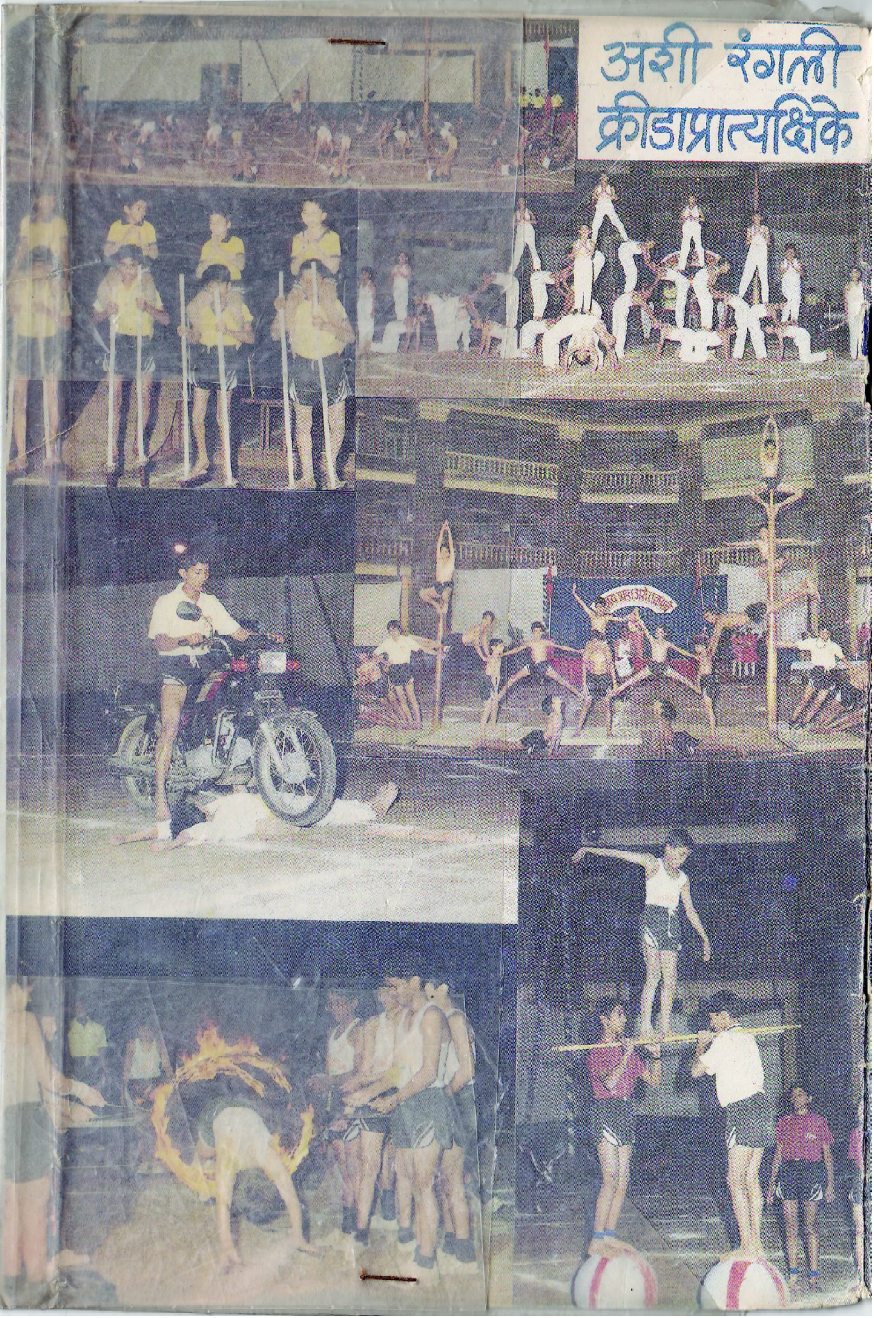
प्रबोधन

वर्ष ३, अंक ७

सौर माघ, शके १९१६

अशी रंगती क्रीडाप्रात्यक्षिके

वर्ष ३, अंक ७
सौर माघ, शके १९१६

इवली शल्ये रुपती खुपती, मात करू दे त्यांच्यावरती
प्रगल्भतेचे पंख लेऊनी ने ज्योतिर्जगतात.

• संपादक, प्रकाशक •
महेन्द्र सेठिया

• संपादक मंडळ •

महेन्द्र सेठिया B.E., M.Ed.

विवेक पोंक्षे M.Sc., B.Ed.

अनघा लवळेकर M.A., B.Ed.

शैलजा देशमुख M.A., M.Ed.

• मुखपृष्ठ •

श्री. दीपक संकपाळ

• आतील चित्रे •

प्रतीम कसबेकर

• अक्षर जुळवणी •

XLNC GRAFIKS

कर्वे रोड, पुणे

• संपर्क •

‘छात्र प्रबोधन’

ज्ञान प्रबोधिनी

५१० सदाशिव पेठ

पुणे ४११०३०

दूरभाष : ४७७६९१

• मुद्रक •

प्रबोध संपदा, पुणे - २.

• वार्षिक वर्गणी •

रु. ६०/-

• नोंदणी क्रमांक •

PHM/153/VIII

या अंकात दडलंय काय !

संवाद	२
कथा - मनातलं भूत	३
परिवर्तनासाठी पराक्रम	७
गिर्यारोहण गाथा - मनातील ठसा कागदावर	११
बुद्धीच्या प्रांगणात - निर्णयक्षमता	१४
विज्ञान: करून तर पाहा, का व कसे?	१९
हितगुज	२१
स्वामी विवेकानंदांचे स्फूर्तिदायी स्मरण-क्रीडा प्रात्यक्षिके	२३
गमती गणितातल्या	२६
कल्पकतेची गुरुकिल्ली	२७
तुम्हाला माहीत आहे का?	३०
कथा तेजस्विनींच्या : एक प्रेरक आव्हान	३१
वाचलेच पाहिजे असे - बनगववाडी	३३
धडपडणारे प्रबोधक	३५
क्रीडाक्षेत्रातील उल्लेखनीय उपक्रम : लघुक्रीडा स्पर्धा	३७
अभ्यासातील स्वावलंबन - चुकांमधून शिक्षण	३९
कविता पानोपानी	४१
ज्ञान व्यवहाराचे - ‘डिमांड ड्राफ्ट’ कसा काढाल? .	४३
विचारवंत लिहितात	४६
एप्रिल - मे - जून मधील उपक्रमांसंबंधी	४७

प्रिय प्रबोधक मित्रमैत्रिणींनो,

मागील अंकात अनेक मान्यवरांच्या देवनागरीतील स्वाक्षऱ्या व संदेश दिले होते. २६ जानेवारीला, प्रजासत्ताक दिनी 'स्व'तंत्र भारतात आपणही सर्वजण देवनागरी लिपीतून स्वाक्षरी करण्याचा संकल्प करू या. ज्यांनी तो यापूर्वीच केला आहे त्यांनी त्यामागील आशय पुन्हा एकदा समजून घेत संकल्प दृढ करावा. स्वतःमधील भारतीयत्व व्यक्त करण्याचा ह एक मार्ग आहे. आपल्याही गावातील मान्यवरांच्या साक्षऱ्या व संदेश मिळवून आमच्याकडे पाठवा.

नुकतीच, ८ जानेवारीला ज्ञानप्रबोधिनीतील युवकांची नेत्रदीपक क्रीडा प्रात्यक्षिके झाली. अंकातील छायाचित्रांवरून व लेखांवरून याची तुम्हाला झलक पाहायला मिळेलच. त्यावेळी ज्ञान प्रबोधिनीच्या आदरणीय संचालकांनी सर्वांना उद्देशून जे व्याख्यान केले ते खूप महत्त्वाचे आहे. आपल्यापैकी प्रत्येकाने पराक्रम केलाच पाहिजे. विजय मिळवलेच पाहिजेत, तरच आजची भारताची परिस्थिती पालटून आपण भारताला विश्वगुरु करू शकू. या व्याख्यानाचा सारांशही या अंकात दिला आहे. सर्व प्रबोधकांनी तो आवर्जून वाचावा. चर्चा करून तो समजावून घ्यावा.

'बुद्धीच्या प्रांगणात'ही लेखमाला आपण वर्षाच्या प्रारंभापासून चालवीत आहोत. तर्कविचाराबाबत पाच अंकांमध्ये आपण वाचले. आता निर्णयक्षमता कशी वाढवावी या संदर्भात काही लेख क्रमशः येतील. त्यासाठी या अंकात एक प्रश्नावली दिली आहे. ती फाडून आमच्याकडे भरून पाठवा म्हणजे त्या आधारे पुढील लेख देणे सोयीचे होईल.

छात्र प्रबोधनच्या अंकावर आपण एक बोधचिन्ह छापतो व अनुक्रमणिकेच्या पानावर या बोधचिन्हाच्या खाली दोन ओळी असतात. या बोधचिन्हाचा व या ओळींचा काय अर्थ असेल? तुम्हाला त्यातून कोणता अर्थ जाणतो? लिहून पाठवा. पुढच्या अंकात आपण त्याचे स्पष्टीकरण देऊ.

एप्रिल, मे, जून महिने सायकल सहल, राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध मार्गदर्शन वर्ग, नेतृत्व शिबिर व व्यक्तिविकास शिबिरे अशा अनेक उपक्रमांनी भरगच्च आहेत. या सर्वांचे तपशील शेवटच्या पानांवर आहेतच. येत्या महिन्यात जास्तीत जास्त सभासदांनी या उपक्रमांचे शुल्क भरून आपली नावनिश्चिती करावी. छात्र प्रबोधन हे फक्त मासिक नाही, अनेक उपक्रमांची ती एक चळवळ आहे. आपण सर्वांनी त्या चळवळीत सहभागी व्हायला हवे.

व्यायाम, अभ्यास व इतर धडपडींसाठी मनःपूर्वक शुभेच्छा!

सस्नेह तुमचा

महेन्द्र सेठिया

श्री. हरिहर आठलेकर
सावंतवाडी, जि. सिंधुदुर्ग

लहानपणी मी खूपच भित्रा होतो. दिवसा सापा-दिवडांची भीती आणि रात्री भूता-देवचारांची भीती वाटे. साप-दिवड आपण होऊन काही करीत नाही. उलट चाहूल लागली की ते पळतं हे कळलं. ती भीती पण कमी झाली. वहिनी भूतांच्या गोष्टी सांगे. तिला म्हणे भुतं दिसत. लांब केसांची, उलट्या आणि वाकड्या पावलांची. लांब हात करून स्वयंपाक घरातल्या चुलीतलं पेटतं लाकूड भूतानं सारलेलं तिनं पाहिलं होतं असं ती सांगे. रात्री आगारात किंवा शेजारच्या घरी जाताना तिच्या सोबतीला बरोबर जावं लागे. मन धपापे पण भूत कसं दिसतं ते पाहायला मिळेल असं वाटे आणि मी जाई. तसं जाऊन मला कधीच भूत दिसलं नव्हतं.

बारा वर्ष सरली आणि मी शिरोड्याला काकांकडे शिक्षणासाठी गेलो. 'ट्युटोरिअल इंग्लिश स्कूल'चे हेडमास्तर काकाच होते. मी त्यांच्या घरचा म्हणून वर्गमित्रांचा माझा

गोतावळाही बऱ्यापैकी होता. त्यातला टीनू नाडकर्णी अधिक सलगीचा. शाळेत बरोबर सोबतीनं जाऊ. सुटीच्या दिवशी आणि एरवी सुद्धा खूप भटकू आजगावातलं वाघबीळ, समुद्रकाठाचं किल्ला सुरूचं बन. रेडीचा किल्ला आणि आरवली-टाकार्यंत फिरती व्हायची. त्याचं भुताखेतांचं ज्ञान अगाध होतं ! चाळा, देवचार, अवगती यांची ठिकाणं तो दाखवी आणि नाव निशिवार त्यांची माहिती देई. पण त्यातलं त्यानं कोणीसुद्धा प्रत्यक्ष पाहिलेलं नव्हतं. माझ्यासारखीच त्यालाही पाहण्याची जिज्ञासा होती.

काका लेखक होते. त्यांना रोज पुष्कळ पत्रं यायची. तेही खूप पत्रं लिहायचे. पत्रं पोस्टात टाकायचं काम वामन करायचा. वामन माझ्या सारखाच आश्रयाला राहिलेला विद्यार्थी होता. त्या दिवशी वामन कुठं आपल्या घरी गेला होता. रात्रीची जेवणं झाली आणि मी कंदील घेऊन माजघरात एका बाजूला अभ्यासाला बसलो. बाकी घरातली माणसं गप्पा करीत ओटीवर बसली होती. ओटीवरच्या बाहेरच्या खोलीत काका पत्रं लिहीत होते. काकांनी हाक मारली तसा मी ओटीवर गेलो. काका हातात पत्रांचा गड्डा घेऊन उभे होते. म्हणाले,

“बाबू एवढी पत्रं पोस्टाच्या पेटीत टाकून ये.”

बाप रे ! माझ्या पोटात भीतीनं गोळा उभा राहिला. रात्रीचे दहा वाजायला आले होते. बाहेर किनाट काळोख होता. पोस्ट ऑफिस दूर होतं. वाटेवर एकदोन घरं होती बाकी सामसुम! वाटेत इनामतीचं वळण म्हणजे भयंकर, कसलंसं झाड होतं. त्याच्या एका पाळावर फुलं वाहिलेली असत. कातरवेळेला कधीतरी तिथं दिवा पेटलेला असे. कधी कोणीतरी केलेलं तिथं ‘देवपण’ दिसे. आरवली-शिरोड्याची ती सीमा म्हणत. त्या झाडावर एक चाळा राहातो असं विनू सांगायचा. तिथं एक अवगत येते. ती हसते आणि बोलते. तिनं धरलं की माणूस खुळावतो. असं लोक म्हणत. काकांकडे ‘लाडक्या’ म्हणून असाच एक वेडा यायचा. त्याला अवगतीनं धरलं म्हणून तो खुळावला असं विनू सांगायचा. पिवळं पातळ नेसलेली ती अवगत आपण लांबून पाहिली असं कोणी सोबती सांगे. हे सगळं आठवत मी खाली

मान घालून गप्प उभा राहिलो.

“काय भीती वाटतेय? कसली आलीय भीती? कंदील आणि काठी घेऊन जा.” काका थोडंस हसत म्हणाले.

“बाबू मुलखाचा भित्रा! तो काय जाईल?” काकी खेकसली.

काकीचा भाऊ शंकर, आई अंबाका सगळीच हसली. पण काका सौम्यपणानं बोलले,

“वाटेत कसलीही भीती नाही. तूच जा. तुला धीट व्हायला हवं.” मोठ्यांचं ऐकायचं ही घरची वडिलांची शिकवण होती. मी मुकाट्याने पत्रांचा गड्डा घेतला. कंदील घेऊन निघालो तर काकांनी काठी हातात दिली.

“बघा अर्ध्यावरनं परततो की नाही.” काकी म्हणतच होती.

माडातल्या पाऊलवाटेनं मी मोठा धीर करून निघालो. किट्ट काळोख. कंदिलाच्या प्रकाशानं झाडा माडांच्या सावल्या मागं सरकत होत्या. काळीज लकालका होत होतं. दूर आमचे पटवर्धन मास्तर पेटी वाजवून गात होते. ते सूर कानांवर पडले तसा आणखी धीर आला. मी काठी आपटीत पुढं जात राहिलो. पाऊलवाटेनं रस्त्यावर तर पोचलो. पुढं पोस्ट ऑफिस पर्यंत रस्त्यालगत एकही घर नव्हतं. दुतर्फा झाडंच झाडं होती. इनामतीचं वळण आलं तशी चाळ्याची आणि अवगतीची आठवण झाली. तेवढ्यात बाजूला पातेरा सळसळला. मी दचकलो आणि कंदील घट्ट धरून थबकलो. वाटलं कंदील आणि काठी हातातून सुटणार मनातल्या मनात रामरक्षा म्हणत उभा राहिलो.

मग हळूहळू धीर करून कंदील वर करून पाहिलं. कोणी दिसलं नाही. फक्त उंच झाडं आणि त्यांच्या भेसूर सावल्या. वाटलं एकदा मागं पळावं. पण काकी-? नक्की थट्टेनं नकोसं करणार होती. त्यापेक्षा भुतानं काहीही केलं तरी बरं. असं वाटलं आणि पुढं झालो. तोच वळणावर प्रकाश दिसला. थोडा धीर आला. आणखी पुढं झालो.

त्या झाडाच्या पाळालगत कोणी दगडी पणतीनं तेल भरून वात पेटवली होती. तेल सरत आलं होतं. जवळच शेरासवाशेराच्या शिजलेल्या भाताचं बाहुलं केळीच्या खोल्यावर ठेवलं होतं. वर हळद पिंजर पेरली होती. जवळ हळखुंड, सुपारी, विड्याची पानं, पैसा असं

काही ठेवलं होतं. तेवढ्यात पुन्हा पातेरा जोरात सळसळला. तसं मी दचकून अंग काढलं. घामही आला. तेवढ्यात एका हडकुळ्या कुत्र्यानं त्या भाताच्या बाहुल्याकडे उडी घेतली. एकदा हुंगलं आणि ते कुत्रं तिथंच बसलं. वाटलं ही अवगत तर नव्हे ना? कुत्र्याचं रूप घेऊन आलेली. तिनं

आपलं रूप दाखवलं तर? चार दोन क्षण मला काहीच सुचेना. तोंडानं ओरडायला केलं तर जीभ गच्च!

पण पुढं काहीच तसं घडलं नाही. कुत्र्यानं वाकून बाहुलीला ढांस मारला. मला नीट भान आलं. ती कुत्र्याचीच सोबत झाली. जवळच पोस्ट ऑफिस होतं. मी भराभर जाऊन पत्रं पेटित टाकली आणि मागं आलो. कुत्र्यानं बराच भात संपवला होता. ते दगडी पणती चाटीत बसलं होतं. वात अजूनी पेटत होती. त्यानं तीही ओढली. धुळीत पडली तशी विझली. तीही त्यानं चट्टामट्टा केली. मी तसाच धावत घरी गेलो. काकांनी विचारलं, 'कोण भेटलं?' तर सगळं सांगितलं.

“भूतं कुठचं नसतं. ते भित्र्या माणसाच्या मनात असतं.” काका हसले आणि म्हणाले. दुसऱ्या दिवशी विनूला गंमत सांगितली. त्याला मजाच वाटली. त्या वर्षी आम्ही दोघांनी भूताचा खूप शोध घेतला. जत्रेच्या दिवशी मुद्दाम भिके डोंगरीवर रात्री बारा वाजता जाऊन बसलो. त्या मसणवटीतही आम्हाला भूत दिसलं नाही.

मी त्या वर्षी शाळेत शिकलो तेवढचं. मी घरीच संस्कृतचा अभ्यास केला. बाहेरून सातवीची परीक्षा देऊन मराठी शाळेत शिक्षक झालो. असाच वालावल गावच्या शाळेत बदलून गेलो. मराठी शाळा आणि हायस्कूलचे रेग्युलर चार दोन विद्यार्थी मला भेटत. मी त्यांच्या संस्कृतच्या अडचणी दूर करी. अन्य विषयांचीही प्रश्नोत्तरं होत. माझा अभ्यास सहज होई. एका संध्याकाळी आमची बैठक खूपच रंगली. साडेनऊ वाजून गेल्याचं पुजाऱ्यानं सांगितलं तसा मी उठलो. म्हटलं, “जातो”.

“एकटे? थांबा मी येतो. रानातून अर्धा मैल जायचंय. मध्ये स्मशान आहे.” बाबा पुजारे म्हणाला.

“स्मशान? मला काय करीलं? अजून भूत भेटलं नाही आहे. वाट पायाखालची आणि सवयीची आहे. सहज जाईन.” म्हटलं आणि निघालो. त्या काळी बॅटरी ही चैनीची गोष्ट होती. ताऱ्यांच्या प्रकाशातून चालणं नित्याचं होतं. माझं राहाण्याचं ठिकाण शाळेच्या पलिकडच्या उताराला होतं. शाळेच्या आवारालगतच तिथल्या वस्तीची मसणवट होती.

रस्त्यानं शाळेखाली आलो. झाळीतून एक पाऊलवाट वर चढत होती. अंधार होता तरी सवयीनं चढता येत होतं. ती पार करून प्रशस्त आवारात पाऊल ठेवलं. समोर हायस्कूलच्या तीन इमारती दिसत होत्या. लगबगीनं आणखी चार पावलं पुढं आलो आणि समोरचं दृश्य बघून एकदम थबकलो. अंगातून सरसरून घाम आला.

शाळेच्या मुख्य इमारती मागं एक भव्य पुरुष मागं पुढं असा थोडासा डुलत उभा असलेला दिसला. साधारण दहा बारा फुट उंचीचा. तसाच आडव्या बांध्याचा. त्याच्या हातात तशीच उंच काठी जमीनीला टेकून तिरपी धरलेली दिसत होती. त्या पुरुषानं खांद्यावर टाकलेलं झुळझुळीत शुभ्र उपरणं मागं वाऱ्यानं फडफडत होतं.

लहानपणी वडील एक गोष्ट सांगत ती आठवली. वालावलीच्या सड्यावरच्या माऊलीच्या देवळाजवळ मध्यरात्री असाच एक भव्य पुरुष तातोबा नारळीकरला दिसल होता. तो पाहिल्यावर तातोबा घरी पोचला तो त्याला ताप भरला होता. बरीच अनुष्ठानं आणि अंगारे

धुपारे झाले तेव्हा तो बरा झाला. वडिलांच्या मतानं तो देवचार होता.

घामानं भिजल्या अंगानं मी तो पुरुष पाहात होतो. मनात भीती होती पण जिज्ञासा जागी होती. मनात आलं. “भूत पिशाच नाही म्हणून काय म्हणतात? मग हा पुरुष कोण? पिशाच योनी मानणाऱ्या लोकांच्या म्हणण्यात काही तथ्य असायला हवं.”

काही क्षण मी ते दृश्य पाहिलं आणि पुढं झालो. शाळेच्या इमारतीला ओलांडून गेलो की तो पुरुष जवळून पाहाता येणार होता. चार पावलं पुढं गेलो आणि पाहिलं तर तो तिथं नव्हता. अर्ध मिनिटच असेल. तिथं थांबलो. मनात एक दुसरीच कल्पना चमकली तसा पुन्हा मागच्या मागं पावलं टाकीत सावकाश जिथून तो पुरुष दिसला तिथं गेलो. चमत्कारच ! तिथून तो पुरुष दिसू लागला. मग दोनदा जरा मागं पुढं होत नीट बारकाईनं पाहिलं आणि मला जोरानं हसू आलं. त्या जंगलात ऐकायला कोणीच नव्हतं म्हणा. भूत होतं हे खरंच पण ते माझ्या मनातलं. एक आंबुली. आंब्याचं मध्यम झाड त्याच्या मुळांतून फुटलेली तिरपी फांदी, वरचा शाकार, त्यामागून दिसणारं झिरझिरीत वसासारखं आभाळ आणि मंद वारा या साऱ्यांचा चांगला वापर करून माझ्या मनानं केलेली ती करामत होती. चार सहा नेमक्या रेषांनी आपण अख्खा माणूस पाहतो ना ? तसंच ते ! पण-

माझी जिज्ञासा जागी नसती आणि माझ्या मनानं चिकित्सा केली नसती तर माझ्याच मनातल्या त्या भूतानं माझासुद्धा ‘तातोबा नारळीकर’ केला असता.

•••

परिवर्तनासाठी पराक्रम

डॉ. गिरीश बापट

स्वामी विवेकानंद जयंती निमित्त ज्ञान प्रबोधिनी युवक विभागातर्फे
सौर पौष १८ शके १९१६, ८ जाने १९९५, रविवार या दिवशी सादर झालेल्या
जोशपूर्ण क्रीडा प्रत्यक्षिकांनंतर पाच हजार प्रेक्षकांसमोर ज्ञान प्रबोधिनीचे
आदरणीय संचालक डॉ. गिरीश बापट यांनी केलेल्या भाषणाचा सारांश

विद्यार्थी-विद्यार्थिनींनी चोवीस तास विवेकानंदांचा जो संदेश लक्षात ठेवला पाहिजे तो म्हणजे 'विजयप्राप्त असे तळपावे'! आपला जन्म विजयी होण्याकरिताच आहे. अपयश आले तरी त्यावर मात करत राहणे, नवनवे यश मिळविणे म्हणजेच 'विजयप्राप्त असे तळपावे'! शाळेतल्या सगळ्या मुलांनी हे लक्षात ठेवले पाहिजे. पण आज असे म्हणणाऱ्या महाविद्यालयीन पदवीधर युवकांचा जो गट इथे आज दिसतो आहे त्यांनी काय करायचे?

स्वामीजी म्हणत, 'युवशक्ती हवी मज कार्यशरण पुरुषार्थी'. पराक्रम हवा पण कशाकरिता? पुरुषार्थ हवा तो कार्याला वाहून घेणारा. कोणतंही काम असो ते पूर्णत्वाला, टोकाला नेण्यात पुरुषार्थ आहे.

आज जे वेगवेगळे खेळ या ठिकाणी सादर झाले त्यातून अनेक कौशल्यांचं दर्शन झालं. खेळातून शिकण्याचं कौशल्य म्हणजे 'परिस्थिती

पालटण्याचं'. कबड्डी मधली एखादी पकड, क्रिकेटमधला एखादाच झेल, एखादाच टिकून खेळणारा गडी यामुळे सामन्याचं पारडं फिरतं. आंतरराष्ट्रीय पातळीवर तर अशा यशावर देशाचा आत्मसन्मान अवलंबून असतो. हे 'परिस्थिती पालटणं' केवळ खेळातच नाही तर आयुष्यातही खूप काही घडवू शकतं. नुकतच आपल्या पंतप्रधानांनी सिंगापूर येथील एका व्याख्यानानंतर विचारलेल्या प्रश्नांना अशी काही चतुर आणि नेमकी उत्तरं दिली की त्यांनी त्या सभेला जिंकलं. उपरोधिक, कमीपणा

दाखविणाच्या प्रश्नांना त्यांनी आपल्या उत्तरांनी पार निष्प्रभ करून टाकलं. हा पराक्रम आहे. काही वेळा अल्पकालीन तर काही वेळा दीर्घकाळाकरिता परिस्थिती पालटायची असते.

शिवाजीमहाराजांनी शून्यातून स्वराज्य निर्माण केलं म्हणजे काय केलं? शतकानुशतकांकरिता परिस्थिती पालटण्याचं काम ते करत होते. सहज कल्पना करा की सतराव्या शतकाच्या मध्याला शिवाजी महाराजांच्या जीवाशी खेळ चालू होता. अफलखानाच्या भेटीला ते गेलेले होते आणि ते जगताहेत का मरताहेत असा प्रश्न होता मात्र जीव धोक्यात घालून, धाडस करून त्यांनी असं काही केलं की फक्त अफजलखानाचा वध झाला असं नाही; फक्त स्वराज्य निर्माण झालं असं नाही तर त्याचा परिणाम शंभर वर्ष टिकून राहिला. आणि शंभर वर्षांनंतर मराठ्यांचे झेंडे, भगवे झेंडे हे अटकेपार गेले. असा शंभर वर्ष परिस्थिती पालटण्याचा पराक्रम हा शिवाजी महाराजांनी केला.

महात्मा गांधींचं चरित्र आपल्या सगळ्यांना माहिती आहे. पहिलं महायुद्ध चालू होतं, लोकमान्य टिळक तुरुंगातून बाहेर आलेले होते. क्रांतिकारकांचे सगळे प्रयत्न थांबलेले होते आणि आता या स्वातंत्र्य लढ्याला पुन्हा कसा जोर आणायचा? ब्रिटीशांविरुद्ध पुन्हा लढा चालू करून स्वातंत्र्यासाठी प्रयत्न कसे चालू करायचे? असे प्रश्न निर्माण झालेले होते. नुसत्या चळवळी, नुसत्या सभा घेऊन काही उपयोग होत

नव्हता आणि मग गांधीजी कुठेतरी त्या बिहार मधल्या चंपारण्यामध्ये गेले. तिथल्या शेतकऱ्यांसाठी आपण सत्याचा आग्रह धरू या; आपलं म्हणणं बरोबर आहे ते सरकारला मान्य करायला लावूया म्हणून एक छोटासा सत्याग्रह तिथे केला आणि काहीतरी वेगळं शस्त्रच लोकांच्या हातामध्ये मिळालं. ते अहमदाबादमध्ये गेले. तिथल्या मिल मजदूरांना म्हटले की आपण संप करू या. आपल्या मागण्या मान्य झाल्याच पाहिजेत कारण आपण न्याय्य बाजू घेतलेली आहे! आणि परिस्थिती पालटली. परिस्थिती अशी पालटली की हळूहळू हजारो-लाखो लोक त्याच्यामध्ये सहभागी झाले. दांडी यात्रेसारखा मिठाचा मोठा सत्याग्रह उभा राहिला आणि परिस्थिती पालटून टाकली. असा काही बदल झाला की काही लोकांना वाटायला लागल की आपणही प्रयत्न केले पाहिजेत स्वराज्यासाठी! अनेकांनी प्रयत्न केले. अनेकांनी तुरुंगवास भोगला. परंतु पुन्हा सगळी परिस्थिती काही बदलत नाही असं दिसल आणि नेताजी सुभाषचंद्र बोसांसारखा कोणीतरी पुढं आला आणि तो म्हणाला की आता परिस्थिती पालटायला आणखीन काहीतरी वेगळं शस्त्र वापरायला पाहिजे. मग दुसऱ्या महायुद्धामध्ये जे सगळे युद्धकैदी जपान्यांनी पकडले होते त्यांच्यामधून स्वातंत्र्यासाठी आझाद हिंद सेना निर्माण केली आणि ब्रिटीशांच्या लक्षात आणून दिलं की जनताही आपल्या विरुद्ध गेलेली आहे. आपण ज्या भरवश्यावरती राज्य करीत होतो ते

सैन्यही आपल्या विरुद्ध गेलेलं आहे. ती परिस्थिती अशी पालटली की मग त्यांना भारताला स्वातंत्र्य द्यायलाच लागलं.

आज असा पुरुषार्थ करणारे कोण आहेत? आज परिस्थिती पालटण्याची वेगळी आव्हानं आपल्यासमोर आहेत. आपण कोकण रेल्वेच्या भव्य आणि अतिशय कष्टप्रद योजनेबद्दल ऐकतो. तिचा मार्ग, बोगदे, पाण्याखालचे बोगदे, मोठमोठे पूल असा चमत्कार चालू आहे. हे सर्व भारतीय तंत्रज्ञ, तंत्रज्ञान आणि प्रशासक इतकंच नाही तर भारतातच उभ्या केलेल्या पैशाच्या बळावर चालू आहे. स्वातंत्र्यानंतर झालेली हरित क्रांती, दूधाचा महापूर हा सर्व विज्ञानाद्वारे केलेला पराक्रमच आहे. हे जे परिवर्तन विकासाकरिता आवश्यक आहे ते करण्यातही पुरुषार्थ आहे. पराक्रम आहे. केव्हा ना केव्हा हे उद्दिष्ट आपण गाठणार हा विश्वास हळूहळू येतो आहे.

गांधीजींनी असं म्हटलं होतं, 'ज्या दिवशी एक हरिजन मुलगी भारताची राष्ट्रपती होईल त्या दिवशी खरं स्वातंत्र्य मिळालं असं मी समजेन.' लाक्षणिक अर्थानं त्यांना असं म्हणायचं होतं की या देशातला गरीबातला गरीब केव्हा सधन, सन्मानित होईल? इथल्या मुली, स्त्रियांना आत्मसन्मानात, मोकळेपणात केव्हा राहायला मिळेल? जातिभेदावर आधारलेले अन्याय केव्हा दूर होतील? हे बदल करण्याकरता जे जनजागृतीचं वारं निर्माण करायला लागेल ते काम करणं हा आपल्यापुढे पराक्रमाचा विषय आहे. स्वातंत्र्याचा पुढचा टप्पा हा आहे.

असा पराक्रम करावयाचा असेल तर आपल्यालाच देशात राहून चालणार नाही. इतर देशांनी याकरिता काय काय मार्ग चोखाळले आहेत ते अभ्यासावे लागतील. **आपण जग हिंडलंच पाहिजे.** आमचे प्रश्न सोडविताना इतरांनी कसे सोडविले हे शिकावंच लागेल. ही सुद्धा पराक्रमाची पूर्वतयारीच आहे. **कारण जग हिंडल्याशिवाय, पाहिल्याशिवाय 'आम्ही जग जिंकलंच पाहिजे' असे काही आपल्याला वाटायचे नाही.** विजय मिळवायचा आहे, हे तर स्वामीजींनी सांगितलंच आहे.

आज लष्करी बळ वापरून, आर्थिक बळ लावून तंत्रज्ञानाच्या जोरावर जग जिंकायचा कितीही प्रयत्न केला तरी तो कायमचा टिकणार नाही. तो उलथून पडणारच. कायमचं यश मिळणं दुरापास्त आहे. तरीही हे सर्व बळ आपण मिळविलं पाहिजे ते आपल्यावर तात्पुरताही विजय कोणी मिळवू नये यासाठी. आपल्याला जग जिंकायचं आहे ते विज्ञान आणि अध्यात्म याच्या आधारे. स्वतःचं अस्तित्व टिकवून, स्वतः टिकवूनही आपण सगळ्या जगाबरोबर आहोत असं म्हटल्यानं जग जिंकता येईल.

आपण भारतमाता मानतो आणि पृथ्वीमातेलाही मनोभावे वंदन करतो. देशजननी बरोबरच विश्वजननीचंही स्मरण करतो. बाकीच्या देशांनाही तसं मानायला शिकविणं म्हणजेच अध्यात्माच्या आधारे जग जिंकणं. स्वामीजींनी म्हटलं आहे की भारताने असं जग

जिकलं तरच भारताच्या जगण्याला, अस्तिवत्वाला काहीतरी अर्थ आहे. नुसती समृद्धी मिळविणं आणि उपभोगणं हात पराक्रम नाही. हजारो वर्षांच्या आक्रमाणांच्या, पारतंत्र्याच्या इतिहासातूनही भारत जिवंत आहे तो अध्यात्माच्या बळावर विश्वगुरू होण्याकरिताच.

स्वामीजींना लोक विचारत, 'तुम्ही भारतात काय काम करणार आहात?' ते म्हणत, 'सर्व वातावरण बदलून टाकणारे, लोकांना जागं करणारे युवक मी तयार करणार आहे. ध्येयाकरिता जगणारे असे दहा हजार युवक मला मिळाले तर हे काम नक्कीच होईल'. प्रबोधिनीचे काम असे युवक तयार करण्याचं आहे; जे स्वामीजींचं स्वप्न पूर्ण करण्याचं सामर्थ्य हिंदुस्थानला मिळवून देतील.

आज सकाळीच एक बातमी वाचली की पुण्यातला आंबिल ओढा पूर्वी गावातून वाहायचा. नानासाहेब पेशव्यांनी पर्वतीच्या पायथ्याशी एक भिंत बांधून त्याला वळवला. कर्तव्यबुद्धी जागी असणारा आणि त्याचा वापर प्रजेच्या कल्याणाकरिता करणारा असा तो राजा होता. हे त्यांचं कामाचं होतं. तरीही त्या कामामुळे आपल्याला त्यांच्या थोरपणाची प्रचीती येते. मग भगीरथासारख्या राज्य सोडून, चार पिढ्या खर्ची घालून गंगेचा प्रवाह कळविणाऱ्या आणि भारताला सुजलाम् सुफलाम् करणाऱ्याची थोरवी किती असेल? प्रखर आत्मविश्वासाच्या बळावर प्रचंड कष्ट,

वर्षानुवर्षांची तपश्चर्या त्यानं केली आणि त्याचा लाभ शतकानुशतके, पिढ्यानुपिढ्या भारतभूचे पुत्र घेत राहिले.

असा पराक्रम इतरांकरिता करणारे कार्यकर्ते आज हवे आहेत. हेच प्रबोधिनीचं काम आहे. असे भगीरथ प्रयत्न करणारे कार्यकर्ते आपण केव्हा देऊ शकणार आहोत? छोटी छोटी उपयुक्त कामं आपापल्या क्षेत्रात करणारे, आंबिल ओढा वळविणारे खूप जण आहेत. पण ते पुरेसं नाही. आपल्याला काम करायचं आहे ते गंगेचा प्रवाह वळविण्यासारखं! असे परिवर्तन करण्यासाठी, अशक्य ते शक्य करून दाखविण्याचा पराक्रम करणारे युवक युवती कार्यकर्ते आज हवे आहेत.

हे नेहमीचे उपक्रम, अन्य कामे ही सर्व करतच हे भगीरथ काम करावं लागणार आहे. आज आहे त्यापेक्षा शतपटीनं काम करावं लागणार आहे. लोकांना जे काम होणार नाही असं वाटतंय ते करून दाखविण्यासाठी प्रबोधिनी आहे. पदव्या मिळविणं, उत्तम यश मिळविणं हे आंबिल ओढा वळविण्यासारखं आहे. आवश्यक तर आहेच पण पुरेसं नाही. ज्याला गंगा नदी वळविण्यासारखं काम करावंसं वाटेल त्यानं स्वामी विवेकानंदांचा विचार ग्रहण केला, त्यांचं स्मरण जागं ठेवलं असं होईल. असा ध्यास घेणारे विद्यार्थी व्हावेत, त्यासाठीची प्रेरणा स्वामीजींनी द्यावी अशी प्रार्थना करून मी माझं भाषण संपवतो.

●●●

मनावरील ठसे कागदावर उमटवा

श्री. आनंद पाळंदे

गिर्यारोहण हा शारीरिक उपक्रम असला तरी यावेळी मनावर सतत संस्कार घडत असतात. ज्ञान -मनोरंजक

माहिती डोक्यात झिरपली जात असते. अनुभवांचे ओझे पाय समर्थपणे पेलत असताना भूभागाचा चित्रपट दृष्टीसमोरून सरकत असतो. हे सर्व मनाच्या पाटीवरच राहिल तर काय उपयोग. फारच थोडे, मन जाणणारे योगी असतात. मित्रांना कळण्यासाठी हे ठसे कागदावरच उमटविणे आवश्यक आहे. बराच कालखंड उलटल्यावर तर त्याचे मोल अधिकच वाढते.

विशेषतः धाडसाचा प्रांत असा आहे की जिथे काही वेळा फारच थोड्या मंडळींनी प्रवेश केला असतो. धाडसी पूर्वजांनी लिहिले नसते तर पृथ्वीचा कितीतरी भाग अद्याप अज्ञातच राहिला असता. पर्वतशिखरांचे सौंदर्य कानोकानी किती जणांपर्यंत जाणार! महाकवी कालिदासाने ते शब्दबद्ध केले तेव्हा लाखो लोकांपर्यंत पोहोचले.

यासाठी डोंगरयात्रेला जाताना एक टिपणवही जवळ ठेवून स्मृतिमंजुषेवर फार अवलंबून न राहता लगोलग टिपणे काढावीत. रेखाटने करावीत असे न केल्यास वर्णन कसे होते ते पाहा-

“एस्.टी.स्टँडवर ७ वाजता जमलो. थंडी खूप होती. ८ वाजता निघालो. गर्दी पुष्कळ. वाटेत गाणी म्हणण्यात छान वेळ गेला. सिंहगड चढताना दमायला झाले. पायथ्याचे गाव काय बरे! जाऊ दे आठवत नाही. उतरताना पुष्कळ

वेळ लागला. हिरवीगार झाडे होती. पक्षी दिसले. (बहुधा कावळा, चिमणी) माथ्यावर पडक्या इमारती, देवळे आहेत. मज्जा आली. डबा खारून परत आलो.”

वरील वृत्तांतामध्ये काहीच साधत नाही. धड भूगोल नाही की शास्त्रशुद्ध माहिती नाही. निसर्ग-वर्णन नाही की मनाला भिडणारा प्रसंगही नाही. वृत्तांत काय बातमीही नाही.

इंग्रजांनी भारतावर कब्जा मिळाल्यावर प्रथम काम हाती घेतले ते गॅझेटियर बनविण्याचे. यात किडामुंगीपासून जाती, चालीरिती पर्यंत खचाखच माहिती गोळा केली. १८८० साली ती प्रसिद्ध झाली. त्यात भारतीयांनी फारच थोडी भर घातली.

आपल्या टिपणवहीत काय नोंदी हव्यात, कराव्यात याचा नमूना पुढे दिला आहे. पण मुख्यतः त्यासाठी निरीक्षण आणि श्रवण फार आवश्यक आहे.

गाडीच्या प्रवासात वाटेतील ठळक गावे, नद्यांची नावे, दूर दिसणाऱ्या डोंगरांची नावे ओळखीची करून घ्यावीत.

डोंगररांगेच्या आरंभस्थळी वाहतुकीची सोय, आरोग्यकेंद्रे, शाळा, मंदिर अशा निवाऱ्याची सोय काय, यांची नोंद घ्यावी. डोंगरभाग दूरवरून दिसत असल्यास दूरून दिसणारे रेखाटनही करावे यात सोंडा, घळी, झाडांचे पुंजके, कातळकड्यांचे भाग यांचा समावेश केला तर स्थानिक

ग्रामस्थांकडून वाट चटकन माहिती करून घेता येते.

डोंगराच्या दुसऱ्या बाजूची गावे परिसरातील निसर्ग स्थाने, देवळे यांची नोंद करावी.

प्रत्यक्ष वाटचाल करताना लागणारा वेळ टिपावा. अवघड जागांचा तपशील व वाटेतील निसर्गाची निरीक्षणे नोंदवावीत. विशेष झाडे, वनस्पती, खडक, कीटक, पक्षी यांची टिपणे करावीत.

माथ्यावर पोहोचल्यावर सह्याद्रीतील गिरिदुर्ग असेल तर त्याचा नकाशा रेखाटावा. त्यावर देऊळ, पाण्याचे टाके, प्राकार, बुरूज, दारे, तोफा यांची नोंद करावी.

माथ्यावरून परिसरातील डोंगरशिखरे दिसताता. त्यांची दिशा शोधून काढावी व ती नोंदवावी. माथ्यावरील वनस्पती वेगळ्या असतात तेव्हा त्याही पाहण्यात. डोंगरावर येण्यासाठी अन्य वाटांची माहिती लिहावी. कुठे शिल्प, शिलालेख आढळल्यास त्याची नोंद ठेवावी.

अशा नोंदीमधून एखाद्या नवीन वनस्पतीचा, ऐतिहासिक अवशेषाचाही शोध लागून जाईल. अशा शास्त्रीय नोंदींबरोबरच आपल्या मनातील भावनांचे प्रकटीकरणही करायला विसरू नये.

निसर्गाच्या सान्निध्यामुळे चांगले काव्य स्फुरते, चिंतनीय विचारही सुचू शकतात.

शिवाय दम-ताना घेताना, आल्हाददायी दृश्य पाहताना, एखाद्याला मदतीचा हात देताना येणारे अनुभव शब्दबद्ध झाले तर इतरजणांना त्याचा वेगळा असा अनुभव मिळवून देता येतो, वर्षानुवर्षे अशा अनुभवी लिखाणाची शिदोरी पुरते हा वेगळाच फायदा.

रेखाटने - रेखाटने करताना कागदाची

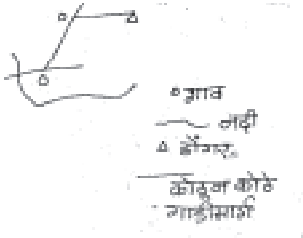
डोंगरयात्रा वृत्तांताचा एक नमूना

- १) डोंगरयात्रेचे नाव -
- २) कालावधी-दिनांक-----ते-----
- ३) सहभागी सदस्यांची नावे-
- ४) खर्च- (अ) भाडे (ब) अन्य
- ५) कार्यक्रम-निघण्याची वेळ - स्थळ - पोहोचण्याची वेळ- स्थळ
- ६) वर्णन - डोंगराचे भौगोलिक वर्णन, वाटेचा तपशील, चढ, उतार, उंची, ऊन, सावली, वारा, जंगल, झाडी आहे का, वाटेतील पाणवठा, निवारा, शेते, वाड्या, वस्त्या
- ७) परिसर - (अ) माथ्यावरून दूरवर दिसणारा प्रदेश, नद्यांची नावे, शिखरे (ब) स्थानिकांना विचारून लिहिलेली परिसराची माहिती
- ८) निसर्ग निरीक्षण - वनस्पती, फुले, पक्षी, कीटक, प्राणी
- ९) प्रसंग - रोमांचकारी, गंमतीदार, समाजाबद्दलचे विचार. इ.
- १०) दंतकथा, गोष्टी, गाणी
- ११) उपयुक्त सूचना

वरची बाजू नेहमी उत्तर असावी

अ) सर्वसाधारण - गाडी मार्ग

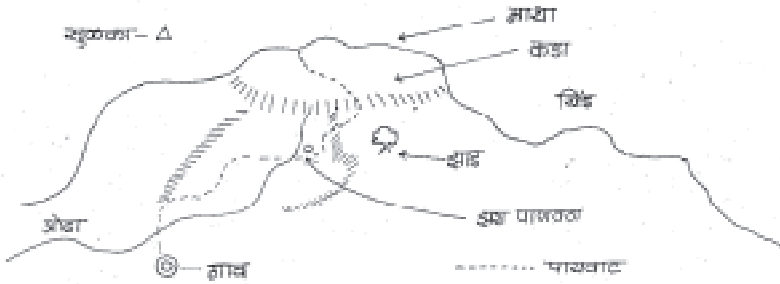
आपल्या गावापासून परिसरात पोहोचण्यासाठी

ब) समतल रेषादर्शक

क) दूरदर्शन

बाकी किती? शर्मिला जगताप, ११वी, बारामती.

एखाद्या संख्येला ९९ ने पूर्ण भाग जातो की नाही हे कसे ओळखायचे? व भाग जात नसेल तर बाकी किती येते?

उदा. २४९२७ या संख्येला ९९ ने भाग जातो की नाही हे पाहण्यासाठी संख्येच्या उजवीकडून आकड्यांचे २-२ चे गट करा. (२७,४९,२) यांची बेरीज करा. (७८) ही संख्या ९९ पेक्षा मोठी असली तर आलेल्या संख्येचे उजवीकडून पुन्हा २-२ चे गट करून त्यांची बेरीज करा. ९९ पेक्षा कमी संख्या असल्यास मूळ संख्येला ९९ ने भाग दिल्यावर तेवढी बाकी उतरे. या गणितात बाकी ७८ येते. याचप्रमाणे ९९२७२५३ या संख्येला ९९ ने भागल्यावर बाकी किती उरेल?

$$(५३+७२+९२+९ = २२६, २+२६ = म्हणून बाकी २८)$$

याचप्रमाणे ९९९ ने भागल्यावर बाकी किती उरते हे पाहण्याचे असल्यास उजवीकडून ३-३ चे गट करायचे. त्यांची बेरीज करायची. बेरीज ९९९ पेक्षा जास्त असेल तर पुन्हा ३-३ जे गट करून बेरीज करायची. उत्तर येईल ती बाकी (९९९ उत्तर आले तर पूर्ण भाग जातो.)

...

बुद्धीच्या प्रांगणात - निर्णयक्षमता विकास

प्रा. वनिता पटवर्धन

रोजच्या जीवनात आपल्याला पुष्कळ वेळा विविध प्रकारचे निर्णय घ्यावे लागतात. काही निर्णय झटकन घेता येतात, तर काही निर्णय घेण्यासाठी खूप विचार विनिमय करावा लागतो. काही निर्णयांचे परिणाम तात्कालिक असतात, तर काहींचे दूरगामी आपल्याला पदोपदी निर्णय घ्यावे लागतात. विजूने एका दिवशी काय काय केले ते खाली दिले आहे. दिवसभरात तिने अनेक वेळा निर्णय दिले घेतले.

“विजूने सकाळी पाचचा गजर लावला होता. तिने आजपासून रोज सूर्यनमस्कार घालावयाचे ठरविले होते. गजर झाल्यावर तिने तो बंद केला आणि ‘थंडी आहे, आणखी थोडा वेळ झोपू या’ अशा विचाराने ती पुन्हा गुरफटून झोपून गेली. मग तिला एकदम साडेपाचलाच जाग आली. पहिल्याच दिवशी जास्त सूर्यनमस्कार घातले तर अंग दुखेल, म्हणून तिने पाचच सूर्यनमस्कार घातले. शिवाय वेळही कमी होता. सकाळच्या शाळेला जाण्याची तयारी करायची होती ना! खरं म्हणजे विजूने आज नवा स्वेटर घालून जायचे ठरवले होते, पण आज खेळ, पी.टी.यांचे तास असल्यामुळे नवा स्वेटर काढून ठेवावा लागेल, मग तो हरवेल किंवा मळेल, म्हणून तिने जुनाच स्वेटर घातला. आज नीनाचा वाढदिवस असल्यामुळे तिला आवडणारा खाऊ डब्यात न्यायला विजू विसरली नाही.”

“शाळेत गेल्यावर पहिले तास तर ठीक झाले. शास्त्राच्या चाचणी परीक्षेच्या वेळी एक तक्ता आखताना विजूच्या पेन्सिलचे टोक तुटले. तिच्याजवळ टोकयंत्र, ब्लेड किंवा दुसरी पेन्सिलही नव्हती. कुणाकडे मागायची सोय नाही, कारण समोरचे कडक शिक्षक कोणाशीही एक अक्षरसुद्धा बोलू देणार नाहीत, किंवा आपली अडचणही ऐकून घेणार नाहीत हे विजूला पक्के ठाऊक होते. मग तिने काळजीपूर्वक पेननेच सुबक तक्ता आखला आणि वेळेत सर्व प्रश्न सोडवले. मधल्या सुट्टीत रंजुने सांगितले की, ‘मी लगोरी खेळण्यासाठी आपला नंबर लावून ठेवलाय. पटकन डबा खा आणि ये.’ खूप दिवसांपासून लगोरी खेळायला मिळाले नव्हते, आज नीनाबरोबर डबा खाल्ला असता तर ती खूप खूष झाली असती. तिच्या वाढदिवसानिमित्त त्यांना एकमेकांशी बोलायचे होते. मग विजूने लगोरी खेळण्याऐवजी नीनाबरोबर गप्पा मारत डबा खाणे पसंत केले.”

“दुपारी शाळा सुटल्यावर विजू घरी गेली, जेवली. ती आणि तिचा भाऊ नंदू यांना आईने, घराचा केर काढणे आणि भांडी घासणे अशी दोन कामे करायला सांगितली होती. केर काढण्यापेक्षा पावडरने भांडी घासणे नंदूला आवडते, हे विजूला माहीत होते. त्यामुळे त्याच्याशी वादावादी करण्यापेक्षा जास्त वेळ लागणारे झाडझुडीचे काम विजूने उरकले.”

“संध्याकाळी गंमतच झाली! आई आल्याकडून परतली, ती आल्याने दिलेली भेट घेऊनच ! लाल बहादूरशास्त्री यांच्यावरील एक पुस्तक आणि एक सुंदर रुमाल, यातून एक भेट वस्तू निवडायची होती, निवड करणे तसे अवघडच होते. पुस्तक तिथे कुठे न मिळणारे होते आणि येत्या वक्तृत्व स्पर्धेच्या तयारीसाठी त्याचा उपयोग झाला असता. रुमाल तर अगदी नवीन प्रकारचा, नक्षीदार होता. दोन्हीही वस्तू ठेवून घेण्याचा विजून प्रयत्न केला. पण छे! एकच निवडायची होती. मग तिने पुस्तक ठेवून घेतले. स्वतःची समजूत घातली की आपल्याकडे रुमाल आहेत, पण असे पुस्तक कुठंय?”

“रात्री जेवण झाल्यावर अभ्यासाला

बसताना विजून दुसऱ्या दिवशीच्या चाचणीसाठी अभ्यास केला आणि ‘उद्या मात्र नक्की पाचलाच उठायचे’ असे ठरवून वाचत वाचत झोपून गेली.”

विजून दिवसभरात बरेच निर्णय घेतले- आज सकाळी किती वाजता उठायचे, किती सूर्यनमस्कार घालायचे, स्वेटर कोणता घालायचा, डब्यात काय न्यायचे-तिने आणखी कोणकोणते निर्णय घेतले? काही निर्णय घेणे सोपे, तर काही अवघड होते का? कोणकोणते? तिचे सगळे निर्णय तुम्हाला पटले का? तिने वेगळे निर्णय घेतले असते तर काय काय झाले असते?

या प्रश्नांची उत्तरे दिल्यावर काही गोष्टी तुमच्या लक्षात येतील-

- आपल्याला नेहमी वेगवेगळ्या प्रकारचे निर्णय घ्यावे लागतात- छोट्यांना आणि मोठ्यांनासुद्धा

- त्यावेळी दोन किंवा अधिक पर्यायांमधला एक पर्याय निवडावा लागतो.

- सगळे पर्याय नेहमीच स्पष्टपणे जाणवतात असे नाही.

- काही निर्णय चटकन घेता येतात, तर काहींना खूप वेळा लागू शकतो.

- विशिष्ट निर्णयाचे विशिष्ट परिणाम होतात.

- आपण कोणता निर्णय घेतो, ते आपली आवड-नावड, इच्छा, ‘मी’ पणा, समजुतदारपणा, हट्टीपणा, ध्येय अशा अनेक गोष्टींवर अवलंबून असतो,

निर्णय घेताना कोणता पर्याय निवडावा, कोणत्या मार्गाने जावे असा पेच पडतो. त्यातल्या

फायद्या तोट्याचा विचार करून निवड करायची असते. वेळ, श्रम, पैसा, आपली आवड, लगेच आणि खूप काळानंतर होणारे परिणाम या सगळ्याच बाबी ध्यानात घ्यायच्या असतात. काही निर्णयांची अंमलबजावणी लगेचच होते, तर काहींची सावकाशीने होते. कपडे खरेदी लगेचच होऊ शकते. एका दुकानात गेल्यावर तिथल्या कपड्यांमधून निवड केली जाते. एका दुकानातले कपडे पसंत नसल्यास फार तर दुसऱ्या दुकानात जाता येते. मोठेपणी कोणता पेशा स्वीकारायचा यांसारखे निर्णय घेणे आणि ते प्रत्यक्ष पार पाडणे यात खूप काळ जाऊ शकतो. समजा सैनिक व्हायचे ठरवल्यावर त्यासाठी शरीर कमावणे, मानसिक तयारी करणे, विशिष्ट अभ्यासक्रम पूर्ण करणे, इत्यादीसाठी खूप कालावधी लागतो.

निवड आणि निर्णय:

निवड आणि निर्णय यांमध्ये खूपच साम्य आहे. पर्यायांमधून निवड करूनच आपण निर्णय घेतो. भेट म्हणून खाऊ, हातरुमाल, भेटपत्र, फुले यांपैकी एकाची निवड करून काय द्यायचे ते आपण ठरवतो. 'निर्णय घेणे' असे आपण बहुतेक वेळा व्यापक आणि महत्त्वाच्या बाबींविषयी वापरतो. त्यामध्ये प्रत्यक्ष आणि अप्रत्यक्ष अशा पर्यायामधील निवडीबरोबरच धोरण महत्त्वाचे असते, दूरगामी परिणाम लक्षात घेतलेले असतात. उदाहरणार्थ, 'रेखाने वैद्यकीय व्यवसाय करण्याचे ठरवले आहे, अपंगांना प्रवासामध्ये सवलती द्याव्यात, यंदाच्या जन्मेमध्ये बकरे कापायचे नाहीत असे निश्चित झाले आहे, इत्यादी.

कमी-जास्त महत्त्वाचे निर्णय:

निर्णयांचे महत्त्व कमी-जास्त असते. किती जणांबाबत निर्णय घेतलेला आहे, त्याचे परिणाम किती काळ होणार आहेत, कोणकोणत्या क्षेत्रांवर परिणाम होणार आहेत अशा गोष्टींवर हे महत्त्व अवलंबून असते. त्यानुसार, निर्णय घेण्यास कमी-जास्त परिश्रम घ्यावे लागतात. आज मी कोणत्या विषयाचा अभ्यास करू, याविषयी ठरवणे आणि भारताचे वार्षिक आर्थिक अंदाजपत्रक संमत करणे. या दोन निर्णयांमधल्या निर्णयांचे महत्त्व कमी-जास्त आहे ते तुम्हाला लगेचच कळेल. पहिला निर्णय वैयक्तिक आणि तात्कालिक परिणाम करणारा असल्यामुळे कमी महत्त्वाचा आहे, तर दुसरा निर्णय राष्ट्रीय, किंबहुना आंतरराष्ट्रीय स्तरावरचा आणि दीर्घकाळ परिणाम करणारा असल्यामुळे खूप महत्त्वाचा आहे.

(क्रमशः)

इ.५ वी साठी प्रवेश १९९५-९६

ज्ञान प्रबोधिनी प्रशाला

५१०. सदाशिव पेठ, पुणे ३०. फोन ४७७६९१

□ दिल्लीच्या केंद्रीय शिक्षण मंडळाशी संलग्न

□ ५ वी ते १० वी इंग्रजी माध्यमाची शाळा

□ चौथीपर्यंत मराठी माध्यमातून शिक्षण

घेणाऱ्यांनाही प्रवेश

प्रवेश चाचणी

रविवार, ५ मार्च १९९५, स.१०.३० ते २.३०

नावनोंदणी : ५ फेब्रुवारी पासून प्रशालेच्या

कार्यालयात चाचणी व नोंदणी शुल्क : रु.६०/-

वसतिगृहाची सोय फक्त मुलांसाठी उपलब्ध.

(पोस्टाने नाव नोंदणी करू इच्छिणाऱ्यांनी रु.७०/-

चा डिमांड ड्राफ्ट 'ज्ञान प्रबोधिनी' या नावाने वरील

पत्त्यावर पाठवावा.)

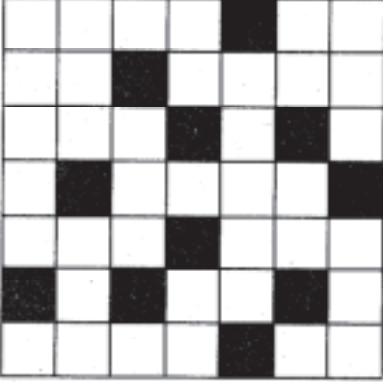
निर्णयक्षमता विकास प्रश्नावली १

पुढे काही प्रसंग दिले आहेत. प्रत्येकवेळी घ्यावयाचा निर्णय किती महत्त्वाचा आहे, त्यावरून प्रत्येक प्रसंगाला तुम्ही १ ते ५ गुण द्यायचे आहेत. (१ गुण म्हणजे सर्वात कमी महत्त्वाचे) सुरुवातीच्या २ प्रसंगांना मी माझ्या मताप्रमाणे गुण दिले आहेत. पुढे तुम्ही गुण द्या यात चुक किंवा बरोबर असे काही नाही. गुण दिल्यानंतर हे पृष्ठ तुटक रेषांवर फाडून आम्हाला पाठवा हा लेख तुम्हाला कितपत समजला, किती आवडला ते त्यावरून आम्हाला कळेल.

प्रसंग	गुण (१ते५ पैकी)
१ आपल्या पंचक्रोशीमध्ये एका विशिष्ट धान्याचे उत्पादन वाढवावे का?.....	३
२ आज मी शाळेत पायी जावे की सायकलने?.....	१
३ आपल्या राज्यात दारूबंदी व्हावी का?.....	
४ सर्वांना सातवीपर्यंतचे शिक्षण मोफत मिळावे का?.....	
५ स्वयंचलीत दुचाकी आणि चारचाकी चालवण्याचा परवाना किती वयानंतर द्यावा?.....	
६ शाळेच्या वार्षिक परीक्षेत कॉपी केल्यावर कोणती शिक्षा द्यावी?.....	
७ मोठ्या शहरांमध्ये किती उंचीच्या इमारती बांधाव्यात?.....	
८ भेटीदाखल मिळालेले पैसे बचत खात्यात जमा करावेत की त्या पैशांचा खाऊ आणावा?.....	
९ संगणकाच्या आधारे कार्यक्षमता वाढवावी का?.....	
१० सार्वजनिक ठिकाणी थुंकण्यात मनाई करावी का?.....	
११ कबड्डीच्या संघामध्ये प्रवेश घ्यावा की नाही?.....	
१२ कोणत्या वर्गाला जावे, चित्रकलेच्या की संगणकाच्या?.....	
१३ शाळेतल्या खिडकीची काच आपल्या हातून फुटली हे शिक्षकांना सांगावे की नाही?.....	
१४ घरातल्या सगळ्यांनी सहलीसाठी गडावर जावे की धरणाच्या ठिकाणी?	
१५ पलिकडच्या मावशी काल उगीच रागावल्या आज त्यांना मदत करावी की नाही?.....	

शब्दकोडे तयार करून पाठवा !

खाली कोरे शब्दकोडे दिले आहे. त्यामध्ये तुम्हाला हवे ते शब्द चपखलपणे लिहून पाठवा. शक्य झाल्यास स्वतंत्र कागदावर त्यातील उभ्या-आडवा शब्दांसाठी सूचके द्या.

सर्वात आतल्या गोलात एक अक्षर असेल. शब्द गोलाकारात तयार व्हायला हवेत तसेच बाहेरच्या गोलाकडून आतल्या गोलाकडे जातानाही तयार व्हायला हवेत.

सर्वोत्कृष्ट शब्दकोड्यांना मासिकात प्रसिद्धी दिली जाईल.

कोणत्या उपक्रमांमध्ये सहभागी होणार आहात? योग्य पर्यायावर अशी खूण करा.

१. सायकल सहल (१० वी पेक्षा मोठा असल्यास) हो/नाही
२. राष्ट्रीय प्रज्ञाशोध मार्गदर्शन वर्ग (९वीत असल्यास) हो/नाही
३. नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिर (८वी व पुढील) हो/नाही
४. वासंतिक शिबिर (५वी व पुढील) हो/नाही

हा कागद मासिकामधून फाडून पाकिटातून खालील पत्त्यावर लवकरात पाठवावा. शब्दकोडे तयार करता आले नाही तरी या पानामागील प्रश्नावली व कोणत्या उपक्रमांमध्ये सहभागी होणार आहात इतकी माहिती भरून हा कागद पाठवा. तुम्ही किती प्रतिसादी प्रबोधक आहात हे आम्हाला त्यावरून कळेल.

पत्ता:- संपादक, छात्र प्रबोधन, ज्ञानप्रबोधिनी, ५१० सदाशिव पेठ, पुणे-४११०३०.

करून तर पाहा

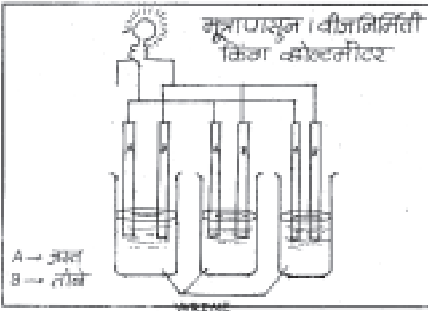
मानवी मूत्रापासून वीजनिर्मिती

परभणी येथील संजय चंदनशीव व अतुल गंगवाल या दोन बालवैज्ञानिकांनी 'मानवी मूत्रापासून वीजनिर्मिती' हा प्रयोग करून प्रकल्पस्पर्धेत पश्चिम भारत विभागात प्रथम क्रमांक मिळविला. त्यांचे आपणा सर्वातफे अभिनंदन!

तुम्हीही हा प्रयोग घरी करून पाहा आणि आम्हाला कळवा.

साहित्य - २५० मि.लि. च्या चंचूपात्रात अंदाजे २०० मि.लि. मूत्र, तांब्याची पट्टी (धनाग्र - अॅनोड) जस्ताची पट्टी (ऋणाग्र - कॅथोड), तांब्याची तार, स्वीच, व्होल्टमापी.

कृति - चंचूपात्रात मूत्र घेऊन त्यात एक तांब्याची पट्टी व एक जस्ताची पट्टी एकमेकांना स्पर्श करणार नाहीत असे पाहून ठेवा. अशी चार ते पाच चंचूपात्रात मांडणी करून, सर्व तांब्याच्या पट्ट्या तांब्याच्या तारेच्या साहाय्याने तर जस्ताच्या पट्ट्याही स्वतंत्रपणे एकमेकींना एकसर

पद्धतीने जोडा. (आकृतीत दाखविल्या प्रमाणे). या दोन्ही वेगवेगळ्या पट्ट्यांकडून येणाऱ्या तांब्याच्या तारा व्होल्टमापीला जोडा. स्वीच सुरु करताच विद्युतमंडल पूर्ण होऊन विद्युतधारा वाहू लागते व या विद्युतधारेचे अस्तित्व आपणास व्होल्टमापीवर दिसते. आपण जर विद्युतघटांची संख्या वाढविली तर विद्युतप्रवाह अधिक प्रमाणात मिळतो.

हा प्रयोग करून पाहा व खालील प्रश्नांची उत्तरे शोधा.

१. कोणत्या रासायनिक अभिक्रियांमुळे विद्युतप्रवाह मिळत असेल?
२. तांबे व जस्ताव्यतिरिक्त धातूंच्या आणखी कोणत्या जोड्या वापरता येतील?
३. विशिष्ट धातूंच्या जोड्या वापरण्यामागे काही शास्त्रीय तत्त्व आहे का? असल्यास कोणते?
४. मूत्रातील कोणते रासायनिक पदार्थ विद्युतप्रवाहास कारणीभूत होतात असे तुम्हाला वाटते?
५. मूत्राशिवाय या प्रयोगात आणखी कोणत्या द्रवाचा वापर करता येईल असे वाटते?
६. विद्युतघटांच्या संख्येवर विद्युत प्रवाहाची तीव्रता का अवलंबून असते?
७. विद्युतप्रवाहाचे अस्तित्व ओळखण्यास इतर कोणत्या उपकरणांचा वापर करता येईल?

लिटमस तयार करण्याची अजून एक पद्धत

बालमित्रांनो, लिटमस कसा तयार करावा हे आपण मागील अंकात वाचले आहेच. आपल्या एका प्रबोधक वाचकाने पाठविलेली ही आणखी एक पद्धत.

साहित्य – लाल जास्वंदीची फुले, पांढरा कागद, लिंबू, साबणाचे पाणी.

कृति – प्रथम जास्वंदीच्या फुलांचा रस काढून घ्या. पांढऱ्या कागदाचे (१ से.मी. x ५ से.मी.) मापाचे तुकडे करून ते रसात बुडवा व वाळवा. वाळल्यानंतर या कागदांचा रंग निळा होतो. त्यावर लिंबाचा रस टाकला असता त्याचा रंग तांबडा होतो व हाच तांबडा कागद साबणाच्या पाण्यात बुडविल्यास निळा होतो. अशा पद्धतीने निळा व तांबडा असे दोन्ही प्रकाराचे लिटमस कागद तयार होतात.

– भूषण चंद्रकांत कांबळे, नाशिक रोड.

तुम्हाला लिटमस तयार कण्याच्या अधिक पद्धती माहिती असल्यास जरूर कळवा.

विज्ञान का व कसे?

प्रश्न – इंद्रधनुष्याच्या सप्तसंरंगांचा क्रम निश्चित का असतो?

उत्तर – पाऊस पडल्यानंतर पाण्याच्या थेंबातून सूर्यप्रकाश जातो. त्यामुळे सूर्यप्रकाशाचे अपस्करण होते. सूर्यप्रकाश ही एक ऊर्जा आहे. त्या ऊर्जेमध्ये विविध तरंगलांबीचे प्रकाश आलेले असतात. या विविध प्रकारच्या प्रकाशातील आपल्या डोळ्यांना दिसणाऱ्या प्रकाशाला [visible region] असे म्हणतात. हा प्रकाश सप्तसंरंगांच्या प्रकाशाच्या मिश्रणाने बनलेला आहे. या सप्तसंरंगांचा क्रम त्यांच्या तरंगलांबीवर अवलंबून असतो. त्यामुळे कमी तरंगलांबीकडून मोठ्या तरंगलांबीपर्यंत अशाप्रकारे या रंगांची रचना असते. म्हणून 'जा पा नि हि पि ना ता' असा इंद्रधनुष्याच्या रंगांचा क्रम असतो.

तुम्हीच उत्तरे द्या.

१. बडीशेप खाऊन पाणी प्याल्यावर गोड का लागते? – चारूदत्त तांदळे.
२. नेहमीचा कागद फाडताना आवाज येतो पण तो ओला करून फाडला असता त्याचा आवाज येत नाही असे का? – मयुरेश लिमये, सांगली
३. साबण विविध रंगांचे असतात पण त्या सर्वांचा फेस मात्र पांढराच असतो, असे का? – नरेंद्र रानडे, सांगली.

मित्रांनो,

तुम्ही कधी संकल्प सोडलेत का? काही निश्चय केलेत का? तुम्ही असे गप्प का? आलं, लक्षात आलं!

निश्चय खूप केलेत पण त्यातला एकही तडीस गेला नाही. आणि काहींचा तर आरंभच झाला नाही. होय ना? तरीच गप्प बसलायत तुम्ही!

खरं सांगू, अहो काल परवापर्यंत मी अगदी तुमच्यातलाच एक होतो. गेल्या काही वर्षांत मी इतके संकल्प सोडलेत, इतके निश्चय केलेत की यावर्षी संकल्प सोडायला मला आता नवीन विषयच सापडत नाही.

उद्या सकाळी, उद्या बरं का! अगदी लवकर, सूर्योदयापूर्वी उठायचं हा संकल्प तर आदल्या दिवशी झोपताना आणि पुन्हा दुसऱ्या दिवशी सकाळी अंथरुणात अंगावर आलेल्या ऊबदार उन्हाला साक्षी ठेवून मी इतक्या वेळा सोडलाय म्हणता! उद्यापासून सकाळी फिरायला जायचा, उद्यापासून रात्री लवकर झोपायचा असे अनेक संकल्प मी अनेक वेळा सोडलेत.

आता पुन्हा म्हणून चहा प्यायचा नाही. हा संकल्प तर एका दिवसात चार वेळा मी सोडला म्हणजे सोडावा लागला. त्या रात्री मला पडलेल्या स्वप्नात हातात चहाचा एकच प्याला घेऊन मी उभा होतो आणि चहाचे दुष्परिणाम या विषयावर स्वगत म्हणत होतो. स्वगत संपलं

टाळ्यांचा कडकडाट झाला नि मी त्या आवाजानं जागा झालो. स्वप्न डोळ्यासमोर तरळत असताना मी तोंड धुऊन घरात आलो. तोच सारी गात्रं उत्तेजित करणारा, छातीमध्ये भरभरून घ्यावासा वाटणारा तो चहाचा गंध मला आला आणि माझी पावलं आपोआप स्वयंपाकघराकडे वळली. आईनं दिलेला तो चहाचा कप, नव्हे, तो अमृतकलश मी ओठाला लावला आणि रिता केला.

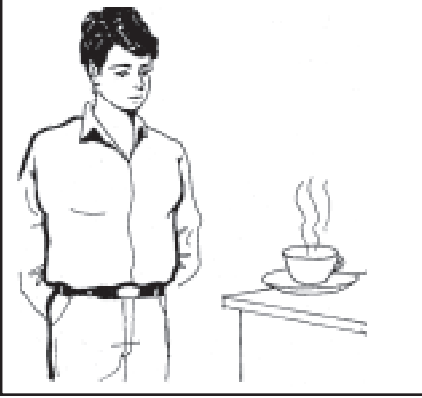
चहा न पिण्याच्या माझ्या आधीच्या रात्रीच्या संकल्पाची वाफ त्या चहाच्या वाफेमध्ये केव्हा विरून गेली ते कळलंच नाही. तर, 'उद्या' पासून करायच्या गोष्टींचे माझे सारे सिध्दीस न गेलेले संकल्प जेव्हा माझ्या भोवती फेर धरून नाचू लागले तेव्हा आता संकल्पच सोडायचा नाही हाच संकल्प मी सोडला आणि अर्थातच तो संकल्पही मोडला.

पण मित्रांनो, या मकर संक्रांतीपासून मी अद्याप चहाचा एक घोटही घेतला नाही. सूर्योदयापूर्वी उठून मी फिरायला जातोय. शाळेतही वेळेवर येतोय! मित्रांनो आश्चर्यचकित झालात ना? हे संक्रमण कसं झालं?

त्याचं काय झालं, असाच एक दिवस दुकानात गेलो होतो आणि डोळ्यासमोर पाटी आली, "आज रोख उद्या उधार." आणि डोक्यात लखवकन प्रकाश पडला. या 'उद्या' वर अवलंबून राहण्यात काही अर्थ नाही. काय करायचे असेल तर आज-आता लगेच

करायला हवं. अहो उद्या कुणी पाहिलाय? आणि उद्याचा भरवसा काय?

या विचारातच घरी आलो. तो आईनं चहाचा कप पुढं ठेवला. वाटलं हा कप तेवढा घ्यावा आणि उद्यापासून चहा सोडावा. पण लगेच दुकानातली ती पाटी डोळ्यासमोर आली “आज रोख उद्या उधार” आणि ठरवलं उद्या चहा घ्यायचा की नाही ते उद्या ठरवू आता विचार केवळ या चहापुरता करू हा आताचा

चहा घ्यायचा नाही. आणि खरंच सांगतो. जमून गेलं हो ते. सोपं नाही गेलं. पण मोह आवरला.

उठलो आणि चहाचा तो भरलेला कप आईकडं परत केला. आई पाहातच राहिली आणि त्यानंतर माझा आत्मविश्वास इतका वाढला म्हणून सांगू.

आणि मग ठरवलं, की उगाच आकाशाला गवसणी घालण्याचे संकल्प आणि तेही भविष्यकाळातले, सोडायचेच नाहीत. आपण निश्चयही छोटे करूयात, पाऊल छोटं टाकायचं, पण भक्कम टाकायचं. फार पुढंही पाहायचं नाही. कारण काल इतिहासजमा झालाय, निघून गेलाय, संपलाय. आणि ‘उद्या’ अजून उगवणार आहे. दोन्हीही आपले नाहीत. आपल्या हाती आहे तो फक्त ‘आज’ आत्ताचा क्षण आणि तोच आपला आहे.

काय करायचय ते आता, ह्या क्षणी करू या!

स्वच्छता

घर काय फक्त आईनं स्वच्छ ठेवायचं? शाळा काय फक्त शिपायानं झाडायची? सार्वजनिक रस्ते, बागा, दुकाने, दवाखाने, कचेऱ्या, कारखाने, बस स्टॅंड, रेल्वेस्टेशन, विमानतळ या ठिकाणची स्वच्छता कुणी, कशी व किती ठेवायची? स्वच्छता ठेवणं हे काम एकट्या दुकट्याचं नाही. प्रत्येकाने स्वच्छतेबद्दल जागरूक असायला हवं. कपडे चुरगळलेले, पुस्तके-वह्यांचा पसारा, वर्तमानपत्राचे कागद भिरभिरलेले, केर विखुरलेला-यामागे बेपर्वा वृत्ती, मुरलेला आळस, स्वतःबद्दलच्या खोट्या पोकळ समजुती, काम करण्यात कमीपणा मानण्याची वृत्ती या साऱ्या गोष्टी असतात. आपण लक्ष देऊया पुढील गोष्टींकडे-शरीर, घर, शाळा, अन्न, पाणी, यांच्या स्वच्छतेकडे, वहीवर, कपड्यावर, भिंतीवर कुठेही डाग पडणार नाही याची काळजी घेऊ या. कायदा, दंड, शिक्षा या गोष्टींना स्वच्छता, शिस्त, कर्तव्यपालन साधत नाही. याउलट प्रत्येकाच्या मनाला या गोष्टी जाणवल्या, कराव्याशा वाटल्या तर हे घडू शकेल.

“स्वच्छता, स्वच्छता मंत्र जपूया नवा. सहकार्यी रमताना प्रगतीचा ध्यास हवा.”

क्रीडा प्रात्यक्षिके १९९५

सचिन गाडगीळ, सहायक युवक सचिव.

ज्ञान प्रबोधिनीची पूर्ण शिक्षण पद्धती स्वामी विवेकानंदांच्या शिक्षणाच्या व्याख्येशी सुसंगत आहे. मनुष्यघडणीच्या शिक्षणात पुस्तकी अभ्यासक्रमाइतकेच महत्त्व विद्यार्थ्यांच्या सर्वांगीण व्यक्तिमत्त्व विकसनाला दिले जाते. क्रमिक अभ्यासाबरोबर मुलांनी विविध क्रीडाप्रकारात नैपुण्य मिळवावे. लष्करी शिस्तीत संचलन करावे. नृत्यप्रकार शिकावेत व उत्कट राष्ट्रभक्तीपर गीते गावीत याचा आग्रह युवक विभागातून धरला जातो. या सर्व पैलूंच्या प्रकटीकरणाचा कार्यक्रम म्हणजे स्वामी विवेकानंद जयंती निमित्त सादर केलेली क्रीडा प्रात्यक्षिके.

डिसेंबर महिन्यापासूनच प्रात्यक्षिकांच्या तयारीला सुरवात झाली. प्रात्यक्षिकांमध्ये सहभागी होणारे विद्यार्थी प्रामुख्याने ५ वी ते १० वी मधील होते; तर प्रबोधिनीच्या माजी विद्यार्थ्यांनी आपापल्या कॉलेजमधील शिक्षण सांभाळत या प्रात्यक्षिकांची, क्रीडाप्रकारांची पूर्ण धुरा सांभाळली होती. इयत्ता अकरावी व एफ.वाय.चे मार्गदर्शक हे विविध क्रीडाप्रकारांचा सराव मुलांकडून घटवून घेत होते. पात्रता फेऱ्या व परीक्षणामुळे वातावरण तापू लागले. त्यातच दहा दिवसांच्या निवासी हिवाळी क्रीडाशिबिरामुळे सकाळ-संध्याकाळ उशीरापर्यंत सराव चालू झाले. यावर्षी प्रथमच रंगीत तालमीचे व्हिडीओ रेकॉर्डिंग करण्यात आले. लगेचच व्हिडीओ कॅसेट मुलांना दाखवून मुलांनी स्वतःच आपल्या चूका शोधल्या व दुरुस्त करण्याचा प्रयत्न केला.

विविध क्रीडाप्रकारांच्या तयारी बरोबरच प्रात्यक्षिकांची तांत्रिक तयारीही जोरात सुरू झाली. निमंत्रणे छपाई, वाटप व्यवस्था, प्रचार, मांडव, ध्वनी व प्रकाशयोजना, प्रेक्षक बैठक इ. कामे सुद्धा एस्.वाय.चे युवक करीत होते. आपापल्या कामात अचूकता आणत, इतरांना मदत करत हे युवक दिवसरात्र कामात होते.

सर्व गोष्टी सुरळीतपणे सहज पार पडल्या तर त्यात आमचा कस कसा लागणार! म्हणूनच की काय पण ६ व ७ जानेवारीला जोरदार पाऊस झाला. सगळे सराव ठप्प झाले व मैदानाची प्रचंड खराबी झाली. ऐन ८ जानेवारीला पहाटे ४ ते ६, विजांच्या कडकडाटात जोरदार पाऊस झाला. आता काय होणार? हा प्रश्न येताच, अरमानी संकटाशी लढून आपली ठरलेली प्रात्यक्षिके आम्ही यशस्वी करणार या निर्धाराने पाचवी ते दहावीची मूले व सर्व मार्गदर्शक कामाला लागले. शेवटचा सराव रद्द करून त्या ऐवजी सगळे जण पाणी उपसणे,

माती पसरणे, मैदानाचे लेव्हलींग करून आखणी करणे यात दंग झाले. सकाळी ६ पासून कामाला सुरुवात झाली ते दुपारी ४ ला काम पूर्ण झाले. दिवसभर आमचे श्रम पाहून की काय पण पावसानेही न पडून आम्हाला साथ दिली. प्रात्यक्षिकांचा कार्यक्रम बरोबर ६ वाजता सुरू झाला. प्रबोधिनीच्या आदरणीय संचालकांनी स्वामी विवेकानंदांच्या मूर्तिस फुले वाहिली, हार घातला आणि कार्यक्रमाची सुरुवात झाली. त्याचवेळी विद्यार्थ्यांनी बसवलेले

“सूर्य खुषीचा नभी पाहा उजाडला
राष्ट्रप्रेमियांचा रे झाला मोठा मेळा”

हे पद्य म्हणून स्वामीजींचे स्मरण केले.

पाचवी ते दहावीच्या मुलांनी संचालकांना मानवंदना दिली. त्यानंतर एकामागून एक भराभर क्रीडाप्रकार सुरू झाले. प्रथम पाचवीच्या मुलांनी बसवलेली योगासने व सूर्यनमस्कार झाले. शीर्षासन, मयुरासन, एकपादशीरासन इत्यादी

आसने केलेल्या विविध रचनांनी जमलेल्या प्रेक्षकांच्या टाळ्या घेतल्या. त्यानंतर कराटेच्या गटाने विविध किक्स, पंचेस, व बाऊट्स दाखविल्या. सोबत हाताने व पायाने कौलं फोडून दाखवली. तीन मुलांनी आपल्या पोटावरून मोटर सायकल सुद्धा जाऊ दिली. त्यानंतर मुलांनी गोलांवरच्या कसरती सादर केल्या. त्या पाठोपाठ रास्तापेठ शाळेतील कर्वे दलातील विद्यार्थ्यांनी काठ्यांवर उभे राहून संचलन, फुगे फोडणे इ. प्रकार सादर केले. ढोल ताशांच्या तालावर सहावी-सातवीच्या मुलांनी लेझीमीच्या विविध रचना सादर केल्या.

जमिनीत गाडलेल्या मल्लखांबावर आपल्या मुलांनी सुंदर रचना सादर केल्या. त्यानंतर टांगलेल्या २० फुटी दोरीच्या मल्लखांबावर या गटाने आकर्षक आसने व मनोरे सादर केले. एकापाठोपाठ एक क्रीडाप्रकार चालू होते. सायकलीवरून कसरती दाखवत एका गटाने प्रेक्षकांची मने जिंकली.

त्यानंतर जळत्या बोथाट्या फिरवून आपल्या भोवती आगीचे कडे तयार केले. मग मानवी मनोऱ्याच्या गटाने आकर्षक, रूंद अन् उंच ४-४ मजली मनोरे सादर केले. सगळ्यात वरचा मुलगा जेव्हा प्रेक्षकांना अभिवादन करायचा तेव्हा सुमारे १० हजार हात टाळ्यांचा कडकडाट करायचे. मनोऱ्यांनंतर सर्व प्रेक्षकांची नजर खिळवून ठेवणाऱ्या जाळातून उड्या पार पडल्या. एकाचवेळी ७ कड्यांमधून उड्या मारून मुलांनी प्रेक्षकांच्या हृदयाचे ठोके काही क्षणांसाठी चुकविले. चित्तथरारक जाळातून उड्यांनंतर ४० फुटांवरून प्रस्तरावतरणाचे प्रात्यक्षिक सुरू झाले. रिव्हर क्रॉसिंग, रॅपलिंग, झूमरिंग, रेस्क्यू, असे विविध कौशल्यपूर्ण प्रकार सादर करून मुलांनी प्रेक्षकांची वाहवा मिळवली. ढोल ताशे पुन्हा वाजू लागताच बर्ची नृत्याचा गट मैदानात आला व त्यानंतर 'हे वीर विवेकानंद' पद्य होऊन प्रात्यक्षिकांचा समारोप झाला.

प्रात्यक्षिकांनंतर मा. संचालकांनी

'परिवर्तनासाठी पराक्रम' या विषयावर मार्गदर्शन केले. त्याचा सारांश यापूर्वीच तुम्ही वाचला असेल.

उत्तमतेचा आग्रह व तो कष्टपूर्वक जपण्याचा प्रात्यक्षिकांच्या निमित्ताने तो व्यक्त करण्याचा हा एक प्रयत्न होता. स्वतःच्या क्षमता पणाला लावून, जिद्दीने, नेटाने कष्ट केल्यावर काय घडू शकते याचेच जणू हे प्रात्यक्षिक होते. परभणीहून बाल विद्यामंदिर प्रशाला, ठाण्याहून डॉ. बेडेकर विद्यामंदिर व धुळ्याहून जयहिंद हायस्कूलमधील प्रत्येकी दोन क्रीडाशिक्षक व तीन विद्यार्थी आवर्जून स्वखर्चाने ही प्रात्यक्षिके पाहण्यासाठी आले होते. अशाप्रकारची प्रात्यक्षिके आपल्याही गावात व्हावीत अशी इच्छा व्यक्त करून व ती आम्ही करू अशी प्रेरणा घेऊनच ते आपापल्या गावी परतले.

यावर्षीच्या मे-जूनमधील तुमच्या गावातील व्यक्तिविकास शिबिराचा समारोपही अशा प्रकारच्या प्रात्यक्षिकांनी तुम्ही कराल अशी अपेक्षा !

•••

गमती गणितातल्या

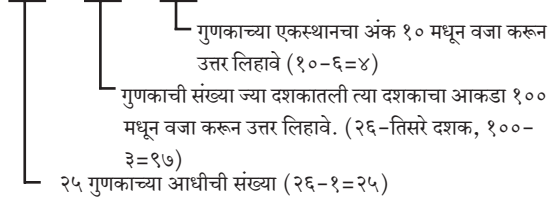
१९९ चा गुणाकार

किरण चौधरी, ९ वी, धुळे

(१) १९९ ला कोणत्याही संख्येने गुणण्याची सोपी युक्ती

उदा. १९९ × २६

(गुण्य) (गुणक) = २५ ९७ × (गुणाकार)

वरीलप्रमाणे १९९ × ५७ = _____ १) _____ ६) _____ ७)

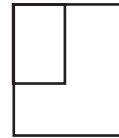
त्याचप्रमाणे १९९ × ८४ = ८३९१६ तुम्ही सराव करून पाहा.

बक्षिस मिळवा

नवीन इसवी सन १९९५ नुकतेच सुरू झाले. या वर्षातील १,९,९,५ हे आकडे वापरून व बेरीज, वजाबाकी, गुणाकार, भागाकार, कंस, वर्गमूळ यांचा वापर करून १ ते १०० पर्यंतच्या संख्या मिळवा. १ ते १०० पर्यंत सर्व अंक १, ९, ९ व ५ या चारच आकड्यांचा वापर करून मिळवून दाखवणाऱ्यास खास बक्षिस ! त्याचबरोबर एक संख्या वेगवेगळ्या पद्धतींनी मिळविता येऊ शकेल. अशा अधिकाधिक पद्धतींनी उत्तरे लिहून पाठवणाऱ्यास रू. २१/-चे बक्षिस पुस्तक रूपाने मिळेल. त्याव्यतिरिक्त ५ जणांना उत्तेजनार्थ बक्षिसे ! आकड्यांशी खेळत बक्षिसे मिळवा! उदाहरणादाखल १ ते ४ संख्या तीन वेगवेगळ्या पद्धतींनी कशा मिळवता येतात याचा नमुना दिला आहे.

जरा डोके चालवा

एका शेतकऱ्याला चार मुले होती. त्याच्याकडे चौसकाकृती आकाराचे शेत होते. म्हातारपणी त्या शेतातील एक चतुर्थांश भाग त्याने आपल्या बायकोच्या नावे केला व उर्वरित शेत चौघा मुलांना समान वाटून घेण्यास सांगून तो देवाघरी गेला. या चार मुलांनी न भांडता उर्वरित शेताचे चार समान भाग कसे केले असतील ? आकृती काढून पाठवा.

$$१ = -(\sqrt{९} +) \frac{९}{९}$$

$$२ = \frac{५}{५} + - \sqrt{(५)}$$

$$३ = \sqrt{\quad} + १ \quad - + १ |$$

$$४ = -१ \sqrt{\quad} + १ \quad १$$

आतापर्यंत कल्पकतेची अनेक उदाहरणे आपण पाहिली - विज्ञानातली, साहित्यातली, कला-कौशल्यामधली आणि दैनंदिन जीवनातली सुद्धा. ही उदाहरणे नेहमीच आकर्षक असतात. त्यामुळे आपण अचंबित होतो, त्यांचे कौतुक करतो आणि थांबतो. फारच झाले तर 'आपल्याला कशी नाही सुचली ही कल्पना?' असे म्हणून चुटपुटतो. अशा वेळी बहुधा आपण हे विसरलेलो असतो की अशा प्रत्येक उदाहरणामागे काही एक वैचारिक प्रक्रिया असते. म्हणजेच सोप्या शब्दात काही कल्पक, चमकदार कृती करण्यापूर्वी ती करणाऱ्या व्यक्तिच्या मनात काही घडामोडी होत असतात. या घडामोडी जर आपल्याला समजल्या तर आपणही आपल्या मनात तशा घडामोडी होत असतात. या घडामोडी जर आपल्याला समजल्या तर आपणही आपल्या मनात तशा घडामोडी घडून यायला मदत करू शकू. किंबहुना मुद्दाम ठरवून, जाणीवपूर्वक तशा घडामोडी घडवून आणू शकू.

कल्पक माणसांच्या मनातल्या या घडामोडींचा अभ्यास मानसशास्त्रज्ञांनी केलेला आहे. त्या अभ्यासातून कल्पकतेची एक गुरुकिल्ली सापडलेली आहे. गुरुकिल्ली म्हणजे 'मास्टर की' - म्हणजे अशी एकच किल्ली की जी अनेक कुलपे उघडू शकते. असे एकच महत्त्वाचे तंत्र की जे अनेक प्रकारच्या परिस्थितीत लागू पडते. ते तंत्र म्हणजे कल्पना सुचत असताना त्यांचे मूल्यमापन करू नका.

वरवर दिसायला किती साधे वाटणारे तंत्र आहे, पण प्रत्यक्षात वापरायला ते कसे आहे हे तुम्ही अनुभवायलाच हवे. या तंत्रामागची कारणे आपण समजावून घेऊ म्हणजे त्याचे महत्त्वही लक्षात येईल. एखादी भन्नाट कल्पना सुचते तेव्हा मनात काय काय होत असते? अगदी पहिला टप्पा म्हणजे ज्या गोष्टीबद्दल किंवा समस्येबद्दल कल्पना सुचायला हवी. त्या गोष्टीचा किंवा समस्येच्या अभ्यास. म्हणजेच तिच्याबद्दलची मिळेल तेवढी माहिती जमा करणे. उदाहरणार्थ होळी-रंगपंचमी अगदी वेगळ्याप्रकारे साजरी करण्यासाठी आपण कल्पना शोधतो आहोत. मग होळी-रंगपंचमीचे महत्त्व, वेगवेगळे लोक ती कशाप्रकारे साजरी करतात, त्याबद्दलचे नियम आणि रिवाज काय आहेत. आपण कोणकोण, कोणाबरोबर, कुठे आणि किती वेळ होळी-रंगपंचमी साजरी करू इच्छितो? अशी सगळी माहिती आपल्याला आधीच असेल. फक्त ती आठवावी लागेल. आणि जी माहिती नसेल ती पुस्तके, ज्ञानकोश इत्यादी वाचून, इतर लोकांशी बोलून किंवा निरीक्षण करून मिळवावी लागेल. ही सगळी माहिती म्हणजे नंतर सुचणाऱ्या कल्पनांचा कच्चा माल आहे. पण पुष्कळजण फक्त अशी माहिती मिळवून थांबतात. 'आफ्रिकेतल्या बांदू जमातीचे लोक आपले तोंड अमुक प्रकारे रंगवतात' ही इतर कोणाला माहित नसलेली

गोष्ट आपल्याला माहित आहे. म्हणजे आपण जास्त हुशार, असे वाटून ते खूष होता! पण कल्पक व्हायचे असेल तर हे विसरून नाही की अशी माहिती म्हणजे फक्त कच्चा माल त्याच्या आधारावर कल्पनेच्या भराच्या घेता आल्या तरच खरे!

माहिती जमा झालेली असली आणि आपला मूळ हेतू लक्षात असला की कल्पना सुचायला सुरुवात होतेच. कारण मनाचा तो स्वभावच आहे. पण नेमक्या याच वेळी मनाचा दुसरा एक भाग आपले काम सुरू करतो. तो असतो तपासनीस, परीक्षक, पहारेकरी! तो लगेच आपली शैरेबाजी सुरू करतो. एक कल्पना सुचली की, 'छे, यात काय नवीन आहे?' दुसरी कल्पना सुचली की, 'अगदीच चमत्कारिक, सगळेजण वेड्यात काढतील! तिसरी कल्पना सुचली की, 'बापरे! याला किती खर्च येईल!' थोडक्यात हा परीक्षक कल्पना नापास करायलाच बसलेला असतो. त्याच्यामुळे मनाचा कल्पना सुचवणारा भाग हिरमुसतो. नाउमेद होतो आणि आपले कामच थांबवतो. मग आपण म्हणतो, 'छे, काही सुचतच नाही.'

या अडचणीवरचा उपाय म्हणजे आपली गुरुकिल्ली. 'कल्पना सुचत असताना त्यांचे मूल्यमापन करू नका.' हे कसे साधेल? कल्पना शोधायला बसतानाच त्या परीक्षकाला आपण बजावायचे- 'मी आधी पंधरा कल्पना थोडक्यात लिहून काढणार आहे. त्या सगळ्या लिहून होईपर्यंत तू चूप बसायचेस. तू काही बोलायचा

प्रयत्न केलास तरी मी तुझ्याकडे लक्ष देणार नाही.' आणि खरोखरच कल्पनांची यादी लिहायला सुरुवात करायची. सुरवाती-सुरवातीला आपला परीक्षक मध्ये घुसायचा प्रयत्न करतो. पण हळूहळू सरावाने त्याला वळण लावता येते. आणि मग आपल्या लक्षात येते की आधी तीन कल्पनांच्या पुढे गाडी सरकत नव्हती, पण आता मात्र खरोखरच पंधरा कल्पना लिहून झाल्या आहेत. एकदा परीक्षकाचा धाक काढून टाकला की कल्पनाशक्तीचा प्रवाह स्वैरपणे वाहू लागतो.

कल्पना सुचणे आणि कल्पना तपासणे ह्या अगदी वेगवेगळ्या क्रिया आहेत. त्या एकाच वेळी करायचा प्रयत्न केला की दोन्ही धडपणे होत नाहीत. म्हणून त्या वेगळ्या करायच्या. प्रथम फक्त कल्पना शोधणे आणि ते पूर्ण झाल्यानंतरच कल्पना तपासणे. म्हणजे दोन्ही क्रियांवर त्या त्या वेळी मन एकाग्र करता येते.

एकदा पंधरा (किंवा तुम्ही ठरविल्या असतील तितक्या) कल्पनांची यादी पूर्ण झाली, की त्यांचे मूल्यमापन सुरू करायचे. कारण सगळ्या कल्पना सारख्याच चांगल्या किंवा उपयुक्त असतील असे नाही. या वेळात मनातल्या परीक्षकाला पद्धतशीरपणे काम करू द्यावे. म्हणजे परीक्षकाने कल्पनांना 'मार्क' कसे द्यावेत याची पद्धत ठरवावी. त्यालाच 'निकष' ठरविणे असे म्हणतात. उदाहरणार्थ होळी-रंगपंचमी विषयीच्या कल्पनांसाठी, आरोग्यावर दुष्परिणाम होऊ नये. पर्यावरणाची हानी होऊ नये, अभ्यासाचा फार वेळ वाया जाऊ नये,

भांडणे होऊ नयेत, खर्च अमुक इतक्या रुपयांपर्यंतच व्हावा, या सणाचा मूळ हेतू स्पष्ट व्हावा, ज्यांना तो माहीत नाही अशांपर्यंत पोहोचावा.... वगैरे निकष तुम्हाला ठरवता येतील. सुचलेल्या पंधरा कल्पनांपैकी प्रत्येक कल्पना ह्या दृष्टिने तपासून पाहायची आणि त्यातील जास्तीत जास्त समाधानकारक कल्पना अंमलात आणण्यासाठी निवडायची. या सगळ्याला वेळ किती लागेल ? जास्तीत जास्त अर्धा तास.

आपल्या नेहमीच्या पद्धतीत कल्पना सुचली आणि लगेच ती तपासली असे केल्यामुळे अर्ध्या तासाच्या शेवटी आपल्या हातात होत्या तीन 'नापास' कल्पना आणि 'आपल्याला सुचतच नाही' असे 'असमाधान'! पण 'आधी सुचणे, मग तपासणे' ही गुरुकिल्ली वापरल्यावर आपल्या हातात काय राहिल-पंधरा बऱ्यापैकी कल्पना, सांगोपांग विचार करून त्यातून निवडलेल्या एक-दोन उत्तम कल्पना आणि 'आपल्याला सुचू शकते की,

असा उत्साही आत्मविश्वास!'

झाडांच्या वाळलेल्या फांद्या-डहाळ्यांपासून वेगवेगळ्या गंमतीदार आकृती म्हणजे 'काष्ठशिल्पे' करणारा कलावंत माणूस काम कसे करतो? मोठी थैली घेऊन तो जंगलात जातो. जिच्यातून काही ना काहीतरी आकृती निघू शकेल असे वाटते अशा सगळ्या वाळक्या डहाळ्या भराभरा पिशवीत भरतो. त्या घरी आणतो. आणि मग त्या जमिनीवर किंवा टेबलावर मांडून वेगवेगळ्या कोनातून न्याहाळून त्यातल्या तीन चारच निवडतो आणि त्यातून त्याचे काष्ठ-शिल्प पूर्ण करतो. जंगलातच एक-एक डहाळी हातात घेऊन तो विचार करत बसला तर, एक तर त्याला वेळच पुरणार नाही किंवा त्याला सगळ्याच डहाळ्या कुचकामी वाटू लागतील. आपले कल्पना शोधण्याचे कामसुद्धा या कलावंतासारखेच आहे. प्रथम सुचतील तेवढ्या सगळ्या कल्पना लिहून काढायच्या आणि मगच त्यातून निवड करायची.

●●●

संस्कृतचं वैशिष्ट्य !

प्रा. विनीता तेंडुलकर, निगडी

संस्कृत भाषेचं एक वैशिष्ट्य आहे बरं का, जे इतर कुठल्याही भाषेत आढळत नाही. ते म्हणजे वाक्यातील प्रत्येक शब्द विभक्ति प्रत्ययांनी किंवा पुरुष प्रत्ययांनी इतका पक्का बांधलेला असतो की कोणताही शब्द वाक्यात कुठेही ठेवला तरी वाक्याचा अर्थ बदलत नाही. इतर भाषांमध्ये मात्र कर्ता, कर्म, क्रियापद अशा क्रमानेच वाक्यातील शब्दरचना असते.

उदा. रामः रावणम् अमारयत्! किंवा रावणम् रामः अमारयत्!

वाक्यातील शब्दांची उलटपालट केली तरी अर्थ तोच कायम राहतो. इंग्रजीत मात्र Ram killed Ravan ऐवजी Ravan killed Ram असं लिहिलं तर अर्थाचा अनर्थच होईल.

तुम्हाला माहित आहे का ?

प्रश्नमंजूषा

खालील प्रश्नांची उत्तरे १५-२-१५ पर्यंत आमच्याकडे पाठवावीत. सर्व उत्तरे बरोबर असणाऱ्या तीन क्रमाकांना आकर्षक बक्षिसे (सर्व उत्तरे पुढील अंकात)

१. आकार व मूल्य सोडून १ रुपयाची नोट आणि बाकी इतर नोटा यात फरक काय ?
२. जगातल्या कोणत्या देशाला सर्वाधिक शेजारी आहेत? सर्व शेजारी देशांची नावे लिहा.
३. स्फिगमोमॅनोमीटर म्हणजे काय आणि त्याचा उपयोग काय ?
४. डॉक्टर औषध लिहून देताना प्रिस्क्रिप्शनवर प्रथम **R** असे लिहितात, त्याचा अर्थ काय ?
५. पृथ्वी स्वतःभोवती पश्चिमेकडून पूर्वेकडे अशी फिरते. एक ग्रह सोडला तर बाकी सर्व ग्रहही असेच फिरतात. हा ग्रह कोणता ? याच ग्रहाचे आणखी एक वैशिष्ट्य काय ?

महत्त्वाच्या राष्ट्रीय संस्था

राष्ट्रीय स्तरावरील शैक्षणिक व संशोधनाशी निगडित महत्त्वाच्या संस्था व त्यांची ठिकाणे

१. इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ टेक्नॉलॉजी (IIT) मुंबई (पवई), दिल्ली, कानपूर, खडकपूर, मद्रास
२. इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ मॅनेजमेंट (IIM) अहमदाबाद, लखनौ, दिल्ली, बंगलो, कलकत्ता
३. इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ सायन्स (IISc) बंगलोर
४. नॅशनल केमिकल लॅबोरेटरी (NCL) पुणे
५. नॅशनल फिजिकल लॅबोरेटरी (NPL) दिल्ली
६. नॅशनल डिफेन्स अँकेडमी, (NDA) पुणे
७. नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ स्पोर्ट्स (NIS) पतियाळा, गांधीनगर, औरंगाबाद, इंफाळ, कलकत्ता, ग्वाल्हेर, बंगलोर

प्रसंगावधान - तुम्ही काय कराल ?

आपण सगळे शाळेमध्ये शिकताना, मैदानावर खेळ खेळताना किंवा मित्रमैत्रिणींबरोबर सहलीत असताना काही वेळा अप्रिय असे अपघात घडू शकतात. अशावेळी भांबावून न जाता काय करावे हेही सुचत नाही. योग्यवेळी योग्य काळजी घेतल्यास व वैद्यकीय मदत लाभल्यास अपाय टळू शकतो.

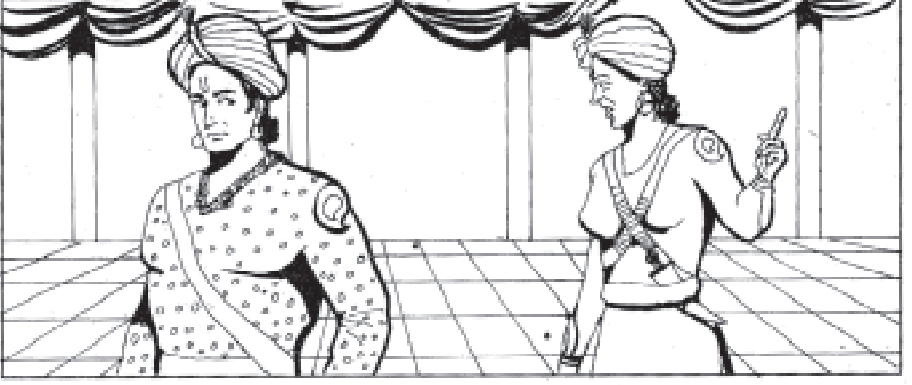
असाच एक प्रसंग इथे दिलेला आहे. यामध्ये तुम्ही काय कराल ? हे आम्हाला अवश्य कळवा.

शाळेचे वार्षिक संमेलन होते. त्यासाठी नील उत्साहाने फूटबॉलच्या सामन्याकरता सराव करत होता. अचानक धक्का लागून नील हातावर पडला आणि वेदनेने कळवळू लागला. नीलचे मित्र भांबावून गेले. कुणीतरी हाताच्या सूजेला मालिश करायला सांगितले. कुणी पट्टी बांधून तसेच खेळायला सांगितले. मंगेश हा नीलचा मित्र पटकन शिक्षकांना बोलवायला गेला.

तुम्ही अशावेळी काय कराल ?

एक प्रेरक आव्हान !

कु. वंदना कडू

यापूर्वीच्या एका अंकामध्ये आपण अशा काही स्त्रियांचा परिचय करून घेतला की ज्यांनी विविध क्षेत्रे स्वकर्तृत्वाने गाजवली. पण प्रत्येक वेळी स्त्रियांना घराबाहेर पडणं आणि असं काही भरीव काम करणं शक्य होतंच असं नाही. मग अशा स्त्रियांमध्ये काही कर्तृत्व नव्हतं का? असा प्रश्न समोर येतो. पण शिवाजी राजांच्या मातोश्री जिजाबाईंचं उदाहरण पाहिलं की या प्रश्नाचं उत्तरही आपल्याला आपसूकच मिळतं. जिजाबाई जरी स्वतः रणांगणावर जाऊन लढल्या नाहीत तरी आपल्यामधील प्रखर राष्ट्राभिमान, कणखर वृत्ती, कुशल राजनीतिज्ञता त्यांनी शिवबात उतरवली, डोळ्यात तेल घालून छोट्या शिवबाची जडणघडण अशी केली की त्याची झेप थेट हिंदूंचं स्वराज्य स्थापण्यापर्यंत गेली.

स्त्रियांचं हे प्रेरणादायी रूप वेगवेगळ्या स्वरूपात आपल्यासमोर येतं. कधी मातेच्या रूपात, कधी सहचारिणीच्या रूपात तर कधी आणखी कुणाच्या.

आईचे गोडवे गावे तेवढे थोडेच. कवी यशवंतांनी किती सार्थ शब्दात आईचं हे महात्म्य वर्णन केलं आहे 'स्वामी तिन्ही जगाचा आईविना भिकारी'. कधी कधी आईचं देखील वेगळंच रूप आपल्या समोर येतं. जिच्या मनात कर्तव्य कठोरता ठासून भरली आहे. कर्तव्यापुढे तिला आपल्या मुलाचे प्राणही क्षुल्लक वाटत आहेत अशा मातेचे चित्र डोळ्यासमोर आणा -- आणि त्यातही ती एखादी राजघराण्यातील स्त्री असेल तर काय विचारता! नाती-गोती सारी तिच्यापुढे फिकी पडतात कारण प्रथम ती एक राजमाता असते व नंतर माता.

गोष्ट आहे महाभारत काळातली; विदुला नावाच्या राणीची. राणी मोठी निग्रही होती. क्षत्रिय कुलात जन्माला आल्यामुळे क्षात्रधर्माभिमान तिच्या वागण्याबोलण्यातून ठायीठायी प्रतीत होई. राणीचा केवळ शक्तीवरच नाही तर युक्तीवर म्हणजेच बुद्धीवर देखील विश्वास होता. राजघराण्यातील स्त्रीला शोभेलशीच बहुश्रुतता

तिच्याजवळ होती. राज्यकारभारास आवश्यक असलेली दूरदृष्टीही तिच्या जवळ होती.

सर्व विद्या पाांगत अशी विदुलाराणी सर्वाथनी राज्यकारभार पाहण्यास समर्थ होती. परंतु आपल्या मुलावरील, संजयवरील प्रेमाखातर तिने राज्यकारभार त्याच्या हाती सोपविला. शिवाजी महाराजांप्रमाणे आपल्या मातेने दाखविलेल्या आदर्शानुसार चालणारा संजय नव्हता. नाहीतर तेव्हाच सुराज्य निर्माण झाले नसते का?

राणीच्या कर्तृत्वाचा अंशदेखील संजयमध्ये नव्हता. याउलट तो अत्यंत भित्रा, स्वार्थी व स्वतःच्या जीवाला जपणारा होता.

एकदा सिंधुराजाने संजयवर स्वारी केली. जो राजा स्वतःचे रक्षण करू शकत नाही तो प्रजेचे काय रक्षण करणार? अर्थातच संजयचा पराभव झाला. रिक्तहस्ताने विजयश्री खेरीज परत आलेल्या संजयला पाहून राणी विदुलेमधील मातृत्व कुठल्याकुळे पळाले. तिच्यामधील कर्तृत्वशाली राणी राजमाता जागृत झाली आणि तिच्या मुलाला नव्हे तर पराजित राजाला ती खडसावून विचारू लागली, “लढाईत विजय मिळवता आला नाही तर जगण्याचा तुला काही एक अधिकार नाही. प्रथम रणांगार कर्तृत्व गाजव, माझ्या मुलाला शोभेल असं आचरण ठेव आणि मगच माझ्या समोर ये. अन्यथा पुन्हा कधीही माझ्यासमोर येऊ नकोस.”

आपल्या आईचा हा क्रोधावतार पाहून संजयला स्वतःची लाज वाटली. एक राजा असूनही क्षात्रतेजाचा विसर आपल्याला कसा पडला, ह्याचा तो विचार करू लागला. आईच्या ह्या कणखर वक्तव्याने संजयला निधड्या छातीच्या वीरांची वृत्ती दिली. त्या जोरावर अनेक घाव झेलत संजयने सिंधुराजावर विजय मिळविला.

तर अशी ही स्त्रियांची विविध रूपे-प्रेम. कर्तव्य, त्याग, बलिदान ह्या सर्वात आपला ठसा

उमटविणारी! ह्या गोष्टी वाचून तुम्हाला अशा काही स्त्रियांची नावे, चरित्रे आठवतात का, पाहण्यात आहेत का? जी सहसा आपण अभ्यासक्रमात किंवा इतरत्र सतत ऐकत, वाचत नाही पण तरीही ज्यांचे आयुष्य खरोखरच प्रेरणा देणारे आहे. जर आठवले, तर जरूर लिहून पाठवा.

□

कल्पनेची भरारी

कविश्रेष्ठ रवींद्रनाथ टागोरांचे नाव तुम्ही ऐकले असलेच! आपल्या देशाचे राष्ट्रगीत त्यांनी लिहिले आहे. त्यांनी लिहिलेले आणखी एक गीत आपल्या शेजारच्या एका देशाचे राष्ट्रगीत आहे. माहीत आहे का त्या देशाचे नाव तुम्हाला? रवींद्रनाथांनी तुम्हा मुलांसाठी छान छान कविता लिहिल्या आहेत. त्यांच्या एका कवितेत, तुमच्याच सारखा एक मुलगा खूप सुंदर कल्पना करतोय! पाहा बरं काय म्हणतोय तो!

आले एकदा फुलाच्या मनी

घ्यावी उंच भरारी आकाशाच्या अंगात

खेळावे, फिरावे, अगलद विहरावे

ह्या मुक्त निळ्या आनंदसागरात

आणि काय आश्चर्य?

फुलाच्या पाकळ्यांचेच झाले मोरपिशी पंख

रंगीबेरंगी, सोनेरी कडांचे झगमगते

अन् बघता बघता उडालेच की ते-

फुलाच्या मनाचेच फुलपाखरू झाले

अन् सळसळत्या वाऱ्यावर झोके घेऊ लागले!

मित्र-मैत्रिणींनो, तुमची कल्पनाशक्तीही ह्या मुलासारखीच आहे. ते आम्हा सर्वांना ठाऊक आहेत. तेव्हा तुमच्या कल्पनाशक्तीला प्रचंड भरारी मारू द्या आणि आता सांगा की देवघरात तेवणाऱ्या ज्योतीला आणि तळ्यातल्या पाण्याला फुलासारखीच इच्छा झाली तर काय होईल बरे! तुमच्या कल्पनेची भरारी आमच्यापर्यंत जरूर पोहोचवा.

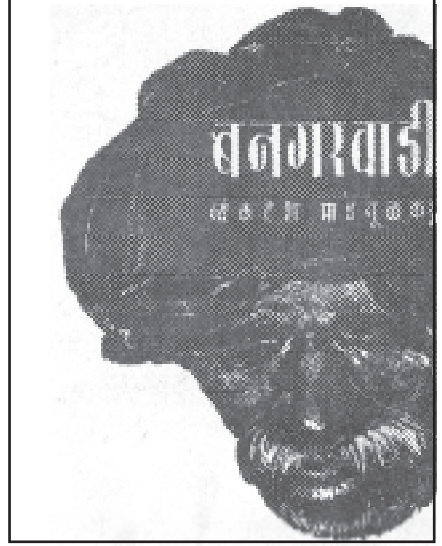
डॉ.मृणालिनी गडकरी.

व्यंकटेश माडगूळकर हे वाचकांना अत्यंत सुपरिचित असणारे प्रतिभावंत लेखक आहेत.

त्यांची 'बनगरवाडी' ही कादंबरी किंवा व्यक्तिचित्रण म्हणजे महाराष्ट्राच्या कानाकोपऱ्यात वसलेल्या कुठल्याही छोट्याशा वाडीचं प्रातिनिधिक चित्रण!

कादंबरीचा नायक 'मास्तर' एक पोरगेलासा तरुण आहे. त्याची बनगरवाडी या छोट्याशा वाडीत बदली झाल्याने तो एका भल्या पहाटे अनोळखी अशा बनगरवाडीची वाट चालू लागतो. सोबतीला फक्त विलक्षण संवेदनाक्षम असणारं मन! जगाचा फारसा अनुभव गाठीला नाही. पण तारुण्याचा जोश आहे.

बनगरवाडी हे धनगरांचे गाव आहे. तेथील लोकांना दिवसभर मेंढ्या चारायच्या आणि रात्री चावडीपुढे गप्पा मारायच्या एवढेच माहित होते. शिक्षणाचे महत्त्व कोणालाच पटत नव्हते. तिथे असलेली शाळेबद्दलची अनास्था, शिक्षणाबद्दलची अनास्था, बालट्याने दिलेली धमकी यामुळे तो नाऊमेद होतो. पण घरापासून दूर आलेल्या या मास्तरच्या मागे गावचा कारभारी उभा राहतो. तो सर्व लोकांना आपापली मुले शाळेत पाठवायला सांगतो. पहिल्यांदा तीनचार मुले येत असत. शाळासुद्धा त्यांच्या सवडीनं भरायची व सुटायची. हळूहळू मास्तर गावात रूळू लागतात. सर्वांची छोटीमोठी कामे करतात व विश्वास संपादन करतात आणि त्यांना कळून चुकते

की 'ग-म-भ-न' लिहायला शिकवणं एवढेच आपण करतो. पण तेथील गरजा वेगळ्या आहेत. आयूबला कुटुंब हवं असतं. आनंदाला भाकरी हवी असते. शेकूला शेत नांगरायला बैल हवा.

कुणाची पत्रं लिहिणे, शहरातून येताना ज्याला हवी ती वस्तू आणून देणे, तंटा बखेडा सोडवणे, एकाकी शाळा चालवणे, असं करताकरता मास्तर या सर्वांच्या जीवनाचा एक अविभाज्य घटक बनून जातात.

पहिल्यांदा मुलांना व त्यांच्या पालकांना शिकण्यात स्वारस्य नसते. परंतु हळूहळू मास्तर तेथील लोकांचे प्रेम संपादन करून घेतो. तो तेथील मुलांना शाळेची गोडी लावतो. तिथे तो अनंत

अडचणींना तोंड देत व्यायामशाळा उभारून घेतो. त्याच्या उद्घाटनासाठी संस्थानचे राजे पहिल्यांदाच त्या छोट्याशा गावात येतात. त्यामुळे गाव धन्यधन्य होते.

परंतु पुढच्याच वर्षी तेथे कोरडा दुष्काळ पडतो. त्यामुळे बनगरवाडी उजाड पडते. लोक जगण्यासाठी दुसरीकडे निघून जातात. शाळा, व्यायामशाळा ओस पडतात. शेवटी मास्तरांचीही दुसरीकडे बदली होते.

कादंबरीच्या सुरुवातीला या गावातील आपले भवितव्य काय या चिंतेत रेंगाळत येणारी मास्तरांची पावले कादंबरीच्या शेवटी बनगरवाडी मागे पडली म्हणून जड होतात. तिथल्या प्रत्येक माणसाशी मास्तरांचे भावबंध जुळलेले होते.

विविध व्यक्तिरेखा व त्यामधून मानवी जीवनाचे रसरशीत जीवतं चित्रण या कादंबरीत पाहायला मिळते. गावच्या भल्यासाठी, व्यायामशाळेसाठी मास्तरांची चाललेली धडपड, सतासारख्या एकातरी हुशार मुलाने आपल्या शाळेतून पुढे येऊन नाव कमवावे असे वाटत

असल्याने त्याने पुढे शिकावे यासाठी मास्तरांनी त्याच्या वडिलांशी बिराशी तासभर घातलेला वाद, यावरून बनगरवाडीत मास्तरांचा जीव किती गुंतला आहे ते समजते.

आयबू मुलाणी, आनंदा रामोशी व राम बनगर हे आळशी व कामचुकार लोक; पण मास्तरांवर त्यांची विलक्षण श्रद्धा असते. बालट्या काहीतरी कुरापती काढून मास्तरांना सतावतो हे बघून त्यांनी बालट्याला अर्धमेला होईपर्यंत चांगला चोपही दिला. तसेच बैल नाही म्हणून नांगर ओढणारी शेकूची बायको मन हेलावून टाकते.

संपूर्ण कादंबरीभर बदलत्या सुगीचे, निसर्गाचे, बनगरवाडीचे, तिथले वृक्ष, शेते, मेंढ्या, माणसे या सगळ्यांचं एक जितंजागतं चित्रण केलं आहे व हे सर्व कथानकाचा अविभाज्य भाग म्हणून येते.

तेथील धनगराच्या चालीरीती, एकाच मुहूर्तावर अनेक लग्ने लावणे, सगळ्या गावाला सगळ्या लग्नांचे मिळून एकच जेवण घालणे, जर कोणाला लग्नाचा खर्च करणे परवडत नसेल तर त्याला गावातील सर्वांनी मिळून मदत करणे, या प्रथा पाहून मन विलक्षण चकीत होते.

गावाशी टक्कर देणारा आडमुठा बाळा बनगर, मास्तरांना गाव मानतो म्हणून त्यांना पाण्यात पाहाणारा बालट्या, बायको सोडून कारभाऱ्याने सांभाळायला दिलेल्या तरुण अंजीच्या मागे लागणारा शेकू, मास्तरांना जीव लावणारे आनंदा, आयबू, कारभारी या सर्व व्यक्तिरेखांमधून अस्सल ग्रामीण जीवनाचे दर्शन घडते. म्हणूनच ही कादंबरी कुठल्याही काळात आपले ताजेपण टिकवून राहिल अशीच आहे.

•••

छात्र प्रबोधक अंक ५, सौर मागशीर्ष शके १९१६ च्या अंकात 'धडपडणाऱ्या प्रबोधकांनी आपल्या धडपडीची माहिती कळवावी' असे आवाहन केले होते. त्यानुसार काही प्रबोधकांनी त्यांची माहिती पाठविली आहे.

परभणीच्या बाल विद्यामंदिर प्रशालेतील चि. गणेश चौधरी याने अवघ्या चौदाव्या वर्षी तबलावादानात विशेष प्रावीण्य मिळवले आहे. अनेक राज्यस्तरावरील स्पर्धांमध्ये त्याने बक्षिसे पटकावली आहेत. तबलावादानातील नैपुण्याबद्दल केंद्र शासनाची शिष्यवृत्तीही त्याला मिळाली.

पुण्याच्या महाराष्ट्र विद्यामंडळातील सौरभ पाठक या नऊ वर्षांच्या प्रबोधकाने कराटे या मार्शल आर्ट मध्ये इतक्या लहानवयातही विशेष नैपुण्य संपादन केले आहे. विविध स्पर्धांमध्ये राज्य व राष्ट्रीय स्तरावरील पदके त्याने मिळविली आहेत.

कठोर परिश्रमाने व जिद्दीने धडपड करणाऱ्यांना स्वतःच्या आवडीच्या क्षेत्रात निश्चितपणे ठसा उमटवता येतो हे या दोन प्रबोधकांच्या यशस्वी वाटचालीतून आपल्याला जाणवते. दोघांचेही मनःपूर्वक कौतुक.

यापेक्षा वेगळ्या प्रकारची धडपड करून चि. अतुल गंगवाल व संजय चंदनशीव या परभणीच्या प्रबोधकांनी विज्ञानामध्ये महत्त्वाचा प्रयोग करून पाहिला. 'मानवी मूत्रापासून वीज निर्मिती' संबंधी चा त्यांनी केलेला प्रयोग' करून तर पाहा' मध्ये तुम्ही वाचला आहेच. त्यांचेही कौतुक! अशी धडपड भविष्यातल्या पराक्रमाची

नांदी ठरू शकेल, फक्त या धडपडीला सातत्याची जोड मात्र द्यायला हवी.

'धडपडणारे प्रबोधक' या सदरामध्ये कोणत्या प्रकारची धडपड आम्हाला अपेक्षित आहे हे स्पष्ट व्हावे यासाठी हा लेखप्रपंच!

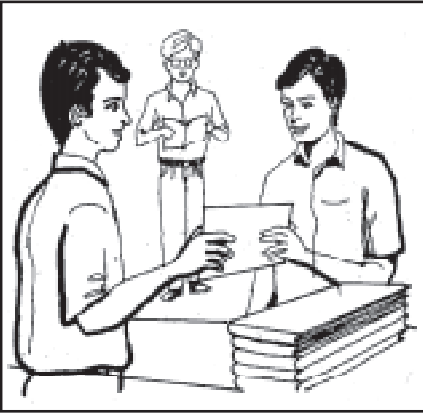
'मोठा माणूस कोणाला म्हणावं' ह्याबद्दल अनेक निकष लावता येतील. 'जो दुसऱ्यांसाठी जगतो, उपेक्षित, विकलांग अशा लोकांसाठी मदतीचा हात सदैव पुढे करून जो त्यांच्या जीवनात आनंद, चैतन्य निर्माण करतो, अनेकांना बरोबर घेऊन कामाचे मोठेमोठे डोंगर भुईसपाट करून दाखवतो, दुसऱ्यांसाठी जगण्यातला आनंद अनेकांना मिळवून देतो तो माणूस मोठा' अशी व्याख्या अधिक योग्य ठरेल. विद्यार्थ्यांशी स्वतःच्या सर्वांगीण उन्नतीसाठी, स्वतःतील सुप्त कलागुणांना विकसित करण्यासाठी, अभ्युदयासाठी आगळे प्रयोग अन धडपड जरूर केली पाहिजे. त्यामुळे तो एक विद्यार्थी अनेकांच्या कौतुकास पात्र ठरेल. परंतु 'जो विद्यार्थी एखादा आगळा वेगळा उपक्रम अंगीकृत करून त्या उपक्रमाद्वारे अनेकांना गोळा करेल. त्यातून अनेकांना लाभ व्हावा यासाठी प्रयत्न करेल. दुष्ट प्रवृत्तींविरुद्ध, अन्यायाविरुद्ध बंड पुकारेल, स्वतः तोशीस सोसूनही अनेकांच्या भल्यासाठी जो झटेल तो खरा धडपडणारा प्रबोधक' अशी आमची भूमिका आहे. उपक्रम छोटा असेल, गट छोटा असेल पण त्याचे दूरगामी परिणाम अन त्याचा

मूळ हेतू वरील मांडणीशी सुसंगत असेल तर निश्चितच तो अधिक कौतुकास पात्र ठरेल.

ह्या संदर्भात एक कविता आठवते. त्या कवितेचे शीर्षक आहे 'दोन शून्य' कवितेचा आशय असा की-

जगणं... एक शून्य अन मरणं... एक शून्यच. ज्या व्यक्तीच्या जगण्यामुळे घरात, समाजात आनंद, उत्साह निर्माण होतो. ते शून्य अंकापुढे. मात्र जी व्यक्ती जगत असताना घरात मित्रमंडळींमध्ये दुःख, औदासीन्य निर्माण होते, त्या व्यक्तीच्या जगण्याचे आनंदाचे स्वागत होत नसेल ते अंकामागील शून्य.

मृत्यू म्हणजे देखील एक शून्य. ज्या व्यक्तीच्या निधनाने अनेकजण हळहळतात. शोक व्यक्त करतात. 'अरेरे, फार वाईट झालं' असं म्हणतात --- मरणाचे ते शून्य लाख मोलाचे. मात्र एखादी व्यक्ती दिवंगत झाल्यास 'बरी ब्याद गेली' 'गेला का एकदाचा, बरं झालं' असे अनेकांच्या तोंडून उद्गार पडत असतील तर मरणाचे शून्य 'शून्य किंमतीचे' असे म्हणावे लागेल.

धडपडणारा प्रबोधक कसा असावा ही अपेक्षा व्यक्त करण्यासाठी हे विस् ताराने सांगितले. प्रबोधक- तो विद्यार्थी असो वा विद्यार्थिनी आमच्या लेखी तो प्रबोधकच. असे प्रबोधक जर एखादा उपक्रम अनेकांच्या भल्यासाठी, अनेकांना बरोबर घेऊन राबवत असेल तर अशा उपक्रमांचं, उपक्रम राबविणाऱ्या प्रबोधकांचं स्वागत आहे. अशा उपक्रमामध्ये कदाचित अपेक्षित उद्दिष्ट साध्य होईल असे नाही, प्रसंगी 'अपयशी झालो' असेही वाटू शकेल. पण त्यासाठी केलेली प्रामाणिक धडपड आम्हाला अधिक महत्त्वाची वाटते. अशी धडपड इतर अनेक मुलामलींसमोर यावी, 'आपल्याच वयाचा कोणीतरी मित्र मैत्रिण अशी धडपड करू शकते, तर मला का जमणार नाही, आम्हाला का जमणार नाही' असा प्रश्न यातून अनेकांच्या मन्यामध्ये निर्माण व्हावा अन् त्यातून प्रेरणा घेऊन छत्र प्रबोधनच्या सर्वच सभासदांनी धडपडणारे व्हावे यासाठी ही लेखमाला चालवावी असे आम्हाला वाटते.

एक अथवा अनेक उपक्रम करून, दोन किंवा त्यापेक्षा अधिक जणांना बरोबर घेऊन, अनेकांच्या कल्याणासाठी तन-मन-धन वेचणाऱ्या, धडपडणाऱ्या प्रबोधकांची माहिती प्रसिद्ध करण्यात आम्हांस अधिक आनंद होईल. अशा सर्व धडपडणाऱ्या प्रबोधकांची माहिती प्रसिद्ध करण्यात आम्हांस अधिक आनंद होईल. अशा सर्व धडपडणाऱ्या प्रबोधकांना पुन्हा आवाहन करतो की त्यांनी त्यांची आगळी वेगळी धडपड आम्हाला जरूर कळवावी.

●●●

क्रीडाक्षेत्रात उल्लेखनीय उपक्रम

निगडी येथील लघुक्रीडा स्पर्धा

प्रा.मनोज देवळेकर, निगडी

ज्ञान प्रबोधिनीच्या निगडी येथील नवनगर विद्यालयामध्ये गेल्या सहा वर्षांपासून आंतरशालेय क्रीडास्पर्धा भरविल्या जातात. यंदाचे स्पर्धांचे सातवे वर्ष होते. या स्पर्धा १५ ते २२ डिसें., १९९४ या कालावधीत नवनगर विद्यालयात भरविण्यात आल्या. पिंपरी-चिंचवड परिसरातील शाळांमधील विद्यार्थी या स्पर्धांमध्ये सहभागी होतात. सुरुवातीच्या वर्षी ४ शाळांचा सहभाग होता. तर यंदाच्या वर्षी ही संख्या ४१ पर्यंत वाढली आहे. पहिल्या वर्षी केवळ अॅथलेटिक्सच्या स्पर्धांनी सुरुवात केली, यंदा टेबल टेनीस, बॅडमिंटन, कुस्ती, अॅथलेटिक्स, क्रॉसकंट्री, पोहणे अशा वैयक्तिक खेळांच्या ६, तर लंगडी, गोल-खोखो, कबड्डी, खोखो, व्हॉलीबॉल, फुटबॉल, टेबल टेनीस, बॅडमिंटन, सूर्यनमस्कार, इ. सांघिक खेळांच्या ९ अशा एकूण १५ क्रीडाप्रकारांच्या स्पर्धा झाल्या. यामध्ये परिसरातील ४१ शाळांमधील सुमारे ४००० हून अधिक खेळाडूंनी सहभाग घेतला. तर विद्यार्थ्यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी व त्यांचे कौतुक करण्यासाठी १८०० प्रमाणपत्र, ९६ स्मृतिचिन्हे, १३० पदके, सुमारे ३५०० रुपयांची रोख पारितोषिके देण्यात आली.

भूमिका :-

अनेकदा आंतरराष्ट्रीय स्तराच्या स्पर्धांमधील आपल्या देशाचा सहभाग व यश अपयश पाहून मनात खंत निर्माण होते. कारण एका अर्थाने ते देशातील मनुष्य घडणीचे काही अंशाने प्रमाण

असते. कदाचित शासन यावर काही विचार करून उपाययोजना करतही असेल; पण आपण काही तरी हालचाल केली पाहिजे या भूमिकेतून अशा स्पर्धांची योजना केली. आज अनेक संस्था, क्रीडा-संघटनाही त्यांच्या कल्पनेनुसार काम करत आहेत. पण मुळात विचार करताना असे लक्षात आले की आज आमच्या शिक्षण प्रक्रियेत शारीरिक शिक्षण, व्यायाम, खेळ यांना पुरेसे स्थान नाही. जोपर्यंत शिक्षणात शारीरिक शिक्षणाचा आग्रह धरला जात नाही तोपर्यंत देशातील विद्यार्थी, युवक-युवती निरोगी, शारीरिक क्षमता व कौशल्यांनी युक्त असे होणार नाहीत आणि उत्तम खेळाडूही आपल्याला सापडणार नाहीत. शासनाच्या स्पर्धा होतात; पण त्या केवळ वेळापत्रक पूर्ण करण्यासाठी त्यातून सर्व स्तरांवर खेळाडूंना प्रोत्साहन मिळण्याची योजना नसते. खेळांचा प्रचार, अध्यापक, पंच यांचे प्रशिक्षण याची योजना न करता केवळ स्पर्धा उरकल्या जातात. त्यामुळे सर्व शाळांनी परस्परांच्या सहकार्याने काही काम केले पाहिजे. प्रत्येक शाळेत क्रीडामहोत्सव योजून त्यात सर्व खेळांच्या स्पर्धा घेणे केवळ अशक्य असते. कारण आज शाळांकडे क्रीडाशिक्षक, मैदान, पैसे उपलब्ध नाहीत. त्यामुळे आहे त्या सुविधांचा एकत्रित वापर केला तर विद्यार्थ्यांना चांगली संधी निर्माण होईल. गाव-तालुकास्तरांवर, विद्यार्थ्यांना स्पर्धांची संधी मिळणे गरजेचे आहे. कदाचित मोठमोठ्या स्पर्धा

नाही भरविल्या तरी चालतील पण प्रत्येक तालुक्यात, गावात अनेक स्पर्धांची संधी जर विद्यार्थ्यांना उपलब्ध झाली. तर त्या भागात आपोआपच खेळांचा विकास होईल.

नवनगर विद्यालयाद्वारे असाच प्रयत्न चालू आहे. या स्पर्धांच्या संयोजनात परिसरातील शाळांमधील क्रीडाशिक्षक मदत करतात, परिसरातील उद्योजक, रोटरी क्लब आर्थिक साहाय्य करतात. तसेच विद्यालयाचे सर्वच अध्यापक प्रामाणिकपणे कष्ट करतात; म्हणून या स्पर्धांचे संयोजन अतिशय उत्कृष्ट होत आहे. मैदानाची उत्कृष्ट तयारी, नेटके संयोजन, तज्ञ पंचमंडळी आणि परस्पर सहकार्य, मैत्रीची भूमिका यामुळे या स्पर्धांमधील सहभाग वाढतो आहे. त्याचा परिणाम म्हणून परिसरातील शाळांमधून चांगले खेळाडू जिल्हा-राज्यस्तरांवर यशस्वी होताना दिसत आहेत.

यंदाच्या वर्षी खेळांडूना प्रोत्साहन देण्यासाठी विविध कार्यक्रमांना वेळोवेळी अनेक मान्यवरांनी मार्गदर्शन केले. कबड्डीपटू व आशियाई स्पर्धा विजेत्या संघाचे मार्गदर्शक श्री. शांताराम

जाधव यांनी (शेवटच्या पानावरील छायाचित्रात) उद्घाटनाच्या कार्यक्रमात उपस्थिती लावली. त्यांनी शालेय स्तरावरील स्पर्धांच्या महत्त्वाचे समर्थन केले. तर अॅथलेटिक्सच्या राज्य संघटनेचे सेक्रेटरी श्री. प्रल्हाद सावंत यांनी तालुका-स्तरावरील स्पर्धांच्या संयोजनाचे महत्त्व स्पष्ट केले. अॅथलेटिक्सच्या राष्ट्रीय संघटनेचे सदस्य श्री. रमेश तावडे यांनी एकूणच स्पर्धा संयोजनाचे कौतुक करून खेळांडूंनी या संधीचा फायदा घ्यावा असे आग्रहाने सांगितले. तर पुण्यातील नामवंत क्रीडासंस्था महाराष्ट्रीय मंडळ, याचे अध्यक्ष श्री. रमेश दामले यांनी पुस्तकी शिक्षणाइतकेच क्रीडागुणांना, शारीरिक क्षमतेला महत्त्व आहे असे स्पष्टपणे मांडले. ज्ञानप्रबोधिनीचे संचालक आदरणीय डॉ. गिरीशराव बापट यांनी प्रत्येकाने स्वतःच्या क्षमतेशी स्पर्धा करीत, स्वतःला वाढवीत जाण्याचा बहुमोल संदेश दिला.

आपापल्या गावामध्ये, तालुक्यामध्ये, अशाप्रकारच्या क्रीडास्पर्धांचे संयोजन स्थानिक पातळीवर व्हावे. त्यामध्ये शाळांनी, क्रीडाशिक्षकांनी, विद्यार्थ्यांनी पुढाकार घेऊन योजना आखावी. त्यासाठी आवश्यक ते साहाय्य, मार्गदर्शन करण्यास ज्ञान प्रबोधिनी नवनगर विद्यालयाला व तेथील सर्व शिक्षकांना निश्चितच आनंद होईल.

•••

संपर्कासाठी पत्ता : प्र. मनोज देवळेकर
ज्ञान प्रबोधिनी नवनगर विद्यालय, पेठ क्र. २५,
प्राधिकरण, निगडी. पुणे-४४, फोन ८४३८०

उत्तरपत्रिकांचे विश्लेषण: चुकामधून शिक्षण

प्रा. महेंद्र सेठिया

नववी पर्यंतच्या मुलामुलींची नुकतीच दुसरी घटक चाचणी संपली असणार. पहिली घटक चाचणी, सहामाही परीक्षा, अधल्यामधल्या छोट्या मोठ्या चाचण्या इ. सर्वांच्या उत्तरपत्रिका तुमच्याजवळ असतीलच. दुसऱ्या घटक चाचणीच्याही उत्तरपत्रिका मिळतील. दहावीच्या विद्यार्थ्यांना पूर्वपरीक्षांच्या व त्यांनी सोडविलेल्या अन्य प्रश्नपत्रिकांच्या उत्तरपत्रिकाही तपासून मिळालेल्या असतील.

अनेक वेळा छोट्या छोट्या परीक्षांचा उपयोग मोठ्या, अंतिम परीक्षेसाठी होत नाही असे दिसते. एखाद्या परीक्षेच्या उत्तरपत्रिका तपासून मिळाल्या आणि त्यात कमी गुण मिळाले की ती इतर कोणालाही, स्वतःही नीट न पाहाता लगेच दमरात कोंबून घरी आल्यावर सहजासहजी हाताशी लागणार नाही अशा प्रकारे आपण ठेवून देतो. जर गुण चांगले असतील तर ते गुण सर्वांना दाखविण्यातच आपण मशगुल असतो. फार कमी वेळा उत्तरपत्रिकांचे आपण बारकाईने निरीक्षण करतो. अनेक वेळा त्याच त्याच चुका प्रत्येक परीक्षेमध्ये होत असतात. विश्लेषण ही खूप महत्त्वाची पायरी परीक्षेसाठी अभ्यास करताना लक्षात ठेवली पाहिजे.

कशामुळे गुण कमी मिळाले याची कारणे शोधा

उत्तरपत्रिका तपासून मिळाली की प्रत्येक पेपरातील प्रत्येक प्रश्नात एकूण गुणापेक्षा कमी

गुण मिळण्याची कोणती कारणे आहेत हे शोधा. गणितामध्ये वेळ पुरला नाही, गणित आलेच नाही, रीत चुकली, आकडेमोड चुकली, गणित उतरवून घ्यायला चुकले, गणिताचे उत्तर अपेक्षेप्रमाणे लिहिले नाही, त्यामध्ये अपूर्णता राहिली. (उदा. एककच लिहिले नाही इ.) इ. कारणे असू शकतात. भाषेमध्ये शुद्धलेखन, वाक्यरचना चुकणे, मुद्दे राहून जाणे, विस्तार खूप किंवा कमी होणे, भाषाशैली, मुद्यांची रचना इ. कारणामधील त्रुटीमुळे गुण गेले असतील. त्या त्या प्रश्नांमध्ये कशामुळे गुण कमी पडले ते कारण शोधा. रंगीत पेनने लिहून ठेवा.

प्रत्येक उत्तरपत्रिकावर स्वतःचे टिपण तयार करा.

पूर्ण उत्तरपत्रिकेतील प्रत्येक प्रश्न, उपप्रश्नांचे विश्लेषण केले की ६-८ ओळींमध्ये त्या विषयातील कोणत्या प्रकरणांवर भर द्यावा, चुका कमी करण्यासाठी कोणत्या प्रकारच्या अभ्यासावर विशेष लक्ष द्यावे असे स्वतःचे टिपण तयार करा. ते शिक्षकांना दाखवून त्यात दुरुस्ती दाखवण्यास व भर घालावयास सांगा. अशाप्रकारे उत्तरपत्रिकेच्या विश्लेषणाचा व पुढील काळात काय अभ्यास करावा यासंबंधीच्या टिपणांचा कागद उत्तरपत्रिकेवर जोडून अशा सर्व उत्तरपत्रिका एकत्र ठेवा.

चांगल्या उत्तरपत्रिका पाहा

प्रारंभ अशाप्रकारे उत्तरपत्रिकांचे विश्लेषण करणे अवघड जाईल. कदाचित कंटाळा येईल.

‘याचा काय उपयोग?’ असे वाटेल, पण ही पद्धत परीक्षेच्या दिवसांमध्ये खूप उपयोगी पडते. स्वतःच्या उत्तरपत्रिकांबरोबरच वर्गात पहिल्या-दुसऱ्या आलेल्या विद्यार्थ्यांच्या उत्तरपत्रिका आवर्जून पाहा. आपल्या पेपरात अजून काय असायला हवे, काय कमी पडते, त्याबाबत विचार करा. त्यातून अभ्यासाची प्रेरणा टिकून राहिल. चांगल्या उत्तरपत्रिकांचे चित्र समोर आणून त्या दिशेने आपले प्रयत्न चालू राहतील. नुसत्या प्रश्नपत्रिका सोडवून उपयोग नाही. लिहिलेल्या प्रत्येक उत्तरपत्रिकेवर विचार व्हायला हवा. त्याचे विश्लेषण व्हायला हवे. झालेल्या चुकांमधून धडा घेत पुढे जायचे आहे.

शिक्षकांची मदत घ्या

यासाठी शिक्षकांशी सुसंवाद असणे खूप महत्त्वाचे आहे. शिक्षक प्रत्येकालाच मदत करायला तयार असतात. नव्हे उत्सुकही असतात. त्यांच्याशी वेळ ठरवून घेऊन चर्चा करा. अवघड विषय समजावून घ्या. उत्तरपत्रिका तपासून घेताना व त्यावर चर्चा करताना शिक्षकांशी खाली दिलेल्या मुद्यांचा आधार घेऊन बोला व त्याप्रमाणे सुधारणा करा.

- ज्या उत्तरांमध्ये पूर्ण गुण न मिळता कमी गुण मिळाले आहेत, तेथे कोणते मुद्दे अजून हवे आहेत ?
- उत्तरात कोठे कोठे आकृत्या, नकाशे काढायला हवे होते ?
- निबंध व दीर्घोत्तरी प्रश्नांच्या उत्तरांत मुद्यांचा क्रम व मांडणी योग्य आहे ना ?
- गणिताच्या उत्तरात आवश्यक त्या सर्व पायऱ्या आल्या आहेत ना ?

- हस्ताक्षर, लेखनशैली, आकृत्या व नकाशातील परिपूर्णता इ. बाबत कशी सुधारणा करता येईल?

अशा प्रकारे शिक्षकांशी एकट्याने अथवा गटाने मिळून चर्चा केल्यास खूप उपयुक्त व महत्त्वपूर्ण टीपा शेवटच्या अभ्यासाच्या काळात आपल्याला मिळू शकतील. ‘गुण कमी का दिले असा प्रश्न विचारून शिक्षकांशी वाद घालू नका. त्यापेक्षा पूर्ण गुण मिळण्यासाठी अजून काय असायला हवे असे विचारा. शिक्षकांशी नम्रपणे, आदराने, चुका समजून घेण्याच्या प्रामाणिक हेतूने बोला. शिक्षकांनी सुचविलेली अभ्यासपद्धती वापरून पाहा. तुम्ही करत असलेल्या अभ्यासासंबंधी त्यांच्याशी मोकळेपणाने चर्चा करा. उत्तरपत्रिकांच्या विश्लेषणातून अन् अनुभवी शिक्षकांशी होणाऱ्या सौहार्दपूर्ण, मार्गदर्शक संवादातून अभ्यासाची दिशा स्पष्ट व्हायला निश्चितच मदत होईल. त्यातून वार्षिक परीक्षेसाठी अभ्यास करायला निश्चितच हुरूप येईल.

मागील अंकातील शब्दकोड्याचे उत्तर

१	का	२	का	३	वा	४	वा
५	व	६	व	७	व	८	वा
९	का	१०	वा	११	व	१२	व
१३	१	१४	वा	१५	व	१६	वा
१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४
२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२
३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०
४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८
४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६

कविता पानोपानी

मात्र ----- पण -----

करण्यासारखं खूप आहे, उमेद मात्र हवी----
मिळण्यासारखं ध्येय आहे, जिद्द मात्र हवी ----
चित्र सजीव भासतं, कुंचल्यात मात्र प्राण हवा----
तारे ओंजळीत येतात, तळमळ मात्र मनात हवी----
स्व-कोष फोडता येतो, ताकद मात्र आजवायला हवी---
पण तू ---- आतल्या आत घुसमतोस, गुदमरतोस-----
माझ्यासाठी कोण आहे? म्हणत विव्दळतोस-----
अरे वेड्या, सारं जग तुझंच आहे-----
पण तू--- जगाचा झालास तर---
मानवतेसाठी जगलास तर-----

सौ. मंजिरी फडके

कधीतरी शब्द

कधीतरी शब्द होतात दवांचे मोती
भिजवून चिंब
हलकेच ओघळून जातात,
केव्हातरी क्षितिजवेड्या सागरासारखे,
स्वप्नांमागे धावत राहतात,
मोरपिसासारखे शोधत राहतात.
केव्हातरी दिगंतात उडणाऱ्या पाखरासारखे,
हलकेच पंख फडफडवतात,
मृगजळासारखे कधीतरी,
दुसऱ्याला तृप्तीची वेडी आस लावतात,
केव्हातरी विरघळणाऱ्या धुक्यासारखे,
विरलतेकडे झुकतात,
संथ सागरातल्या एखाद्या तरंगासारखे,
चित्ताला थरारून टाकतात,
पण, खरं सांगू? हे शब्द कधीच आपले नसतात,
गजबजलेल्या जीवनयात्रेत ते आपल्याला फक्त साथ देतात!

कु.. रसिका चिकटे, १० वी, ज्ञान प्रबोधिनी, पुणे

कविता पानोपानी

माझ्या अंगणात

आहे माझ्या अंगणात जाई-जुई नी मोगरा
अन माझ्या अंगणात लाल गुलाब टपोरा
आहे माझ्या अंगणात मधुगंधाची चमेली
आहे माझ्या अंगणात लाल पिवळी कर्दळी
आहे माझ्या अंगणात मुग्ध प्राजक्ताचा सडा
अन तसाच गोड गंधाचा केवडा
आहे माझ्या अंगणात एक तुळशीचे झाड
माझ्या आईने लाविले आठवण तीची गोड

चि.बबलू श्रीपती कांबळे

१० वी, श्री केशवराज विद्यालय, लातूर

कृतज्ञ

कृतज्ञ या कवितेत मी समाजातील त्या सर्व घटकांशी कृतज्ञ आहे. ज्या गोष्टींनी मला घडवले आई, वडील, गुरू, मित्र, निसर्ग ह्या सर्वांचाच यामध्ये समावेश आहे.

मी होतो रोपटे लहान-त्याला जोपासले तुम्ही,
मला दिलात आधार-माणुसकीने तुम्ही,
रस्ता होता निर्जन-हात दिलात तुम्ही,
रात्र होती वैऱ्याची-सावरले मला तुम्ही,

होतो मातीचा गोळा-आकार दिलात तुम्ही,
होते ध्येय काही-मार्ग दाखविलात तुम्ही,
दृष्टी होती परंतु-दृष्टीकोन दिलात तुम्ही,
निराश झालो मी-प्रेरणा दिलीत तुम्ही,

वाङ्मयातून विज्ञानाचा-पथ दाखविलात तुम्ही,
केली एक निर्मिती-निर्माता झालात तुम्ही,
काय होते माझ्याजवळ-सर्वस्व दिलेत तुम्ही,
आज सर्व असून देखील-परका का हो मी?

आम्ही आहोत तुमचे-शिकवण
दिलीत ना तुम्ही!

परका म्हणून कधिही-मानू नका तुम्ही,
केलेले हे उपकार-विसरणार नाही आम्ही!
मानू नका परके-सदैव तुमचे आम्ही!

संकेत वारूडकर, १० वी, न्यु सिटी हायस्कूल, धुळे

दर्शनी धनादेश

चि.निश्चल गोन्हे, ९ वी, ज्ञा.प्र.प्र, पुणे.

सुनीलच्या परगावी गेलेल्या वडिलांचा डिमांड ड्राफ्ट पाठवून देण्याबद्दल फोन आला आणि सुनीलची एकच तारांबळ उडाली. कारण आतापर्यंत बँकेतून डिमांड ड्राफ्ट काढण्याबद्दलचा त्याला काहीच अनुभव नव्हता.

आईची तब्येत बरी नसल्यामुळे हे काम त्यालाच करावे लागणार होते. आतापर्यंत बँकेत पैसे भरण्याचे आणि काढण्याचे एवढेच काम त्याने केले होते. डिमांड ड्राफ्ट काढायचा म्हटल्यावर सुनील प्रथम गोंधळला. पण आईला काळजीत न टाकता तो जवळच्या बँकेत त्याबद्दलची चौकशी करायला गेला.

सुनीलने बँकेत प्रवेश केला तेव्हा त्याला थोडी भीती वाटत होती पण चेहऱ्यावर ती न दाखवता त्याने बँकेतल्या एका कर्मचाऱ्याला विचारलं, “काका मला जरा डिमांड ड्राफ्ट म्हणजे काय आणि तो कसा काढायचा याची माहिती द्याल का?” त्या कर्मचाऱ्याला सुनीलच्या चौकसवृत्तीचं कौतुक वाटलं आणि होकार देत तो त्याला माहिती पुरवू लागला.

“हे बघ, हा डिमांड ड्राफ्ट. याला मराठीत दर्शनी धनादेश किंवा दर्शनी धनाकर्ष असं म्हणतात. पण सर्वत्र त्याचं डी.डी. हेच लघुरूप माहिती आहे. आपल्याला ज्या बँकेतून डी.डी. काढायचा आहे, त्या बँकेची शाखा शक्यतो आपण ज्या ठिकाणी तो पाठवणार आहोत, त्या ठिकाणी असावी. पण अनेक बँकांचा एकमेकामध्ये डी.डी. बाबत परस्पर करार झालेला असतो. त्यामुळे एक बँक दुसऱ्या बँकेच्या

नावे डी.डी. काढू शकते. तू जेव्हा डी.डी. मागशील तेव्हा ते तुला प्रथम एक अर्ज देतील. त्या अर्जामध्ये ज्याच्या नावानं आपण पैसे पाठवतो त्याचं नाव, जेवढी रक्कम पाठवणार आहोत ती, अधिक बँकेचं कमिशन ही एकूण रक्कम अक्षरात व अंकांत लिहावी लागते. ठराविक रकमांपर्यंत बँकेचं वेगवेगळं कमिशन ठरलेलं असतं. साधारणपणे १०० रुपयांना कमीत कमी २/-रु. कमिशन असतं. काही बँकांमध्ये याहून अधिकही कमिशन घेतलं जातं. नंतर त्या अर्जावर स्वतःचं नाव, पत्ता लिहून सही करावी लागते. जी रक्कम होईल ती रोख द्यावी लागते किंवा त्या बँकेत आपलं खातं असेल तर तेवढी रक्कम पैसे काढण्याचा अर्जावर लिहून तो अर्ज सोबत जोडावा लागतो. म्हणजे खात्यातून तेवढी रक्कम वजा होते. ज्या बँकेत डी.डी. काढणार त्या बँकेत आपलं खातं असलंच पाहिजे असं मात्र बंधन नाही. तसेच कोणीही, कोणत्याही बँकेत जाऊन डी.डी. काढू शकतो. (वयाची अट नसते.) डी.डी. कोणालाही १ रुपयांपासून कितीही मोठ्या रकमेपर्यंत काढता येतो.”

ही माहिती ऐकून सुनीलला खूप बरं वाटत होतं. त्याच्या मनातल्या शंका हळूहळू कमी होत होत्या. तसा त्याचा चेहराही खुलू लागला. सुनीलच्या चेहऱ्यावरचे भाव न्याहाळत तो कर्मचारी समाधानाने पुढे सांगू लागला.

“तू अर्ज भरून त्याबरोबर पैसे दिलेस की बँकेकडून तुला डी.डी. मिळेल. त्यावर पैसे पाठवणाऱ्या बँकेच्या शाखेचे नाव, ज्या बँकेकडे

डी.डी. मिळू शकतो. पहिला डी.डी. सापडल्यास त्याचा इतर कोणालाही उपयोग नसतो. म्हणून पोस्टाने पैसे पाठवितांना प्रवासामध्ये अथवा कोणत्याही संस्थेमध्ये वर्गणी भरणे, परीक्षाशुल्क भरणे, अर्ज मागवणे इ. साठी अकाऊंट पेई डी.डी. काढले जातात. दुसरा प्रकार असतो सेल्फ डी.डी यामध्ये बँकेत गेल्यावर पैसे रोख मिळतात. त्यासाठी बँकेत खाते असावे लागत नाही. पण हा डी.डी. हरवला अन् दुसऱ्या कोणाच्या हातात सापडला तर तो ती रक्कम घेऊ शकतो म्हणजेच हा. डी.डी. हरवला तर जणू तेवढे पैसेच हरवले असे होते. तिसरा प्रकार पे स्लिप किंवा पे ऑर्डर. ज्या बँकेत आपण डी.डी. काढायला जातो. त्याच बँकेच्या नावे जेव्हा डी.डी. काढला जातो. त्यावेळी बँक डिमांड ड्राफ्ट न देता पेस्लिप किंवा पे ऑर्डर देते.

डी.डी. वर संगणकीकरण केलेली पट्टी असते त्यावर सही किंवा घडी करावयाची नसते. डी.डी. मध्ये रकमेचा घोटाळा होऊ नये म्हणून शतक, हजार, दहा हजार, अशा रकमांचे निर्देश करणारे चौकोन असतात, त्यावर पंचिंग केले जाते. त्यामुळे रक्कम सहजपणे बदलणे शक्य नसते. उदा.५००/- रुपयांचा डी.डी. काढताना ही रक्कम एक हजार रुपये मर्यादेच्या आत आहे त्यामुळे OT (One Thousand) किंवा '१' यांवर पंचिंग

केले जाते. आता आलं ना लक्षात डी.डी. म्हणजे काय ते?" गप्पा मारून बराच वेळ झाला होता. साहेबांनी त्या कर्मचाऱ्याला हाक मारल्याने तो लगबगीने साहेबांच्या केबिनमध्ये गेला. सुनीलच्या चेहऱ्यावरचे आनंदाचे अन् समाधानाचे भाव त्याला त्याच्या नेहमीच्या उराविक कामात सुखावून गेले.

सुनीलच्या मनात खरंतर त्याच्या या सगळ्या बोलण्यामुळे नवीनच प्रश्न निर्माण झाले होते. 'ह्या डी.डी. चा शोध कोणी व केव्हा लावला असेल? परदेशातल्या बँकांवरही डी.डी. काढता येतो का? त्यावेळी रुपयेच द्यावे लागतात की ज्या देशातील बँकेवर डी.डी. काढायचा त्या देशाची नाणी द्यावी लागतात? एक ना दोन, अनेक प्रश्न त्याच्या समोर उभे राहिले. क्षणभर त्याची नजर घड्याळाकडे गेली. आपण खूप वेळ घालविला. आई घरी काळजी करीत असेल, आणि शाळेला जायचीही वेळ झालीच होती. म्हणून काकांनी सांगितलेल्या माहितीच्या आधारे अर्ज घेऊन डी.डी. काढण्यात त्याला आता कोणतीच अडचण वाटत नव्हती. तो घराकडे निघाला. त्याची त्याला खूप गंमत वाटत होती. तासाभरापूर्वी ज्या गोष्टीबाबत त्याच्या मनात भिती आणि गोंधळ होता तो केव्हाच दूर झाला होता आणि नवीन काही शिकल्याच्या आनंदात तो घरी पोहोचला. केव्हा एकदा डी.डी. काढतो असे त्याला झाले.

मित्रांनो आमच्या शाळेत आम्हाला प्रत्येकाला डी.डी. काढून आणायला सांगितला होता. त्यानिमित्ताने ही सर्व माहिती आम्ही मिळवली. तुम्हीही यापुढे कोणालातरी डी.डी. ने पैसे पाठवऊन पाहा. छात्र प्रबोधनचे एखादे पुस्तक खरेदी करण्यासाठी मनिऑर्डर ऐवजी डी.डी. ने पैसे पाठवून तुम्हीही डी.डी. काढण्याची पद्धत समजावून घ्या.

तुमचे अनुभव तुम्ही जरूर कळवा. व्यवहारातल्या अशा कोणकोणत्या गोष्टींबाबत तुम्हाला माहिती हवी आहे हेही लिहून पाठवा.

●●●

इ.१० वी ते पदवीपर्यंतच्या युवकांसाठी सायकलसहल

कालावधी : १६ एप्रिल ते २६ एप्रिल १९९५

सर्वसाधारण मार्ग : प्रारंभ पुण्याहून. प्रामुख्याने पुणे जिल्ह्यातील राजगुरुनगर, जुन्नर, शिरूर, बारामती, पुरंधर, भोर, वेल्हा, मावळ, तालुक्यांमधून एक प्रदक्षिणा होईल.

अंतर : सुमारे ५०० कि.मी. (रोज सरासरी ६० ते ७० कि.मी. सायकल प्रवास.)

कार्यक्रमाची रूपरेषा : पहिले दोन दिवस पुण्यामध्ये प्रशिक्षण, मेळावा व सराव. नंतरचे ८ दिवस रोज सकाळी ४ तास सायकल प्रवास. संध्याकाळपर्यंत रस्त्यावरील महत्त्वाच्या ऐतिहासिक - सांस्कृतिक स्थळांना भेटी, सामाजिक - औद्योगिक प्रकल्प पाहणे, वैशिष्टपूर्ण काम केलेल्या व्यक्तींच्या मुलाखती. संध्याकाळी आसपासच्या गांवांमध्ये जाऊन गटागटाने तेथील मुलामुलींसाठी विविध कार्यक्रम करणे, विज्ञान प्रयोग करवून घेणे. रात्री मुख्य गावामध्ये सांस्कृतिक कार्यक्रम व मुक्काम.

मार्गावरील महत्त्वाची ठिकाणे : आळंदी. शिवनेरी, लेण्याद्री, आर्वी येथील सॅटेलाईट रिसिर्व्हिंग सेंटर, खोडद येथील रेडिओ दुर्बीण, निघोज येथील भूविचारे, राळेगण सिद्धी प्रकल्प, जेजुरी, पुरंधर, तोरणा, पानशेत धरण इ. (मार्ग व ठिकाणांमध्ये पूर्वतयारी व सोयी-सुविधा यांच्या आधारे थोडाफार बदल होईल.)

शुल्क : रु १५०/- + शिधा. प्रत्येकाकडे स्वतःची भक्कम सायकल असावी. सदस्य. मर्यादा:३०.

नेतृत्व शिबिर

कालावधी : २४ मे ते ८ जून १९९५

वयोगट : ९ वी ते १२ वी पर्यंतच्या मुलामुलींसाठी

सर्वसाधारण कार्यक्रम : २४ मे ते २८ मे:नेतृत्व कौशल्यांचे प्रशिक्षण, संवाद कौशल्य, गटात काम कसे करावे, गटाकडून काम कसे करवून घ्यावे, नेत्याचे गुण, स्वयंप्रेरणा, विजिगीषुवृत्त इ. संबंधी कृतित्रे, व्याख्याने, चर्चा इ.

२९ मे ते ३१ मे : व्यक्तिविकास शिबिरे घेण्यासाठीची पूर्वतयारी १जून ते ७ जून : नेतृत्व कौशल्यांच्या निकषांवर निवड झालेले विद्यार्थी महाराष्ट्रातील विविध जिल्ह्यांमध्ये गटागटाने व्यक्तिविकास शिबिरे घेण्यासाठी जातील. उरलेले विद्यार्थी आपापल्या गावांना परत जातील. येथे व्यक्तिविकास शिबिरे आहेत तेथे ती सहभागी होतील. ८जून : शिबिरे घ्यायला जाणाऱ्यांचा पुण्यात एकत्र समारोप.

शुल्क : रु.२००/- (नेतृत्व शिबिरातील निवास, भोजन व प्रवासखर्च यामध्ये गृहीत धरला आहे. मात्र आपल्या गावापासून पुण्यापर्यंतचा व परतीचा प्रवासखर्च प्रत्येकाला करावा लागेल.) हे शिबिर सर्वसामान्य व्यक्तिमत्त्व विकसन शिबिर नाही. या शिबिराची पार्श्वभूमी या आधीच्या अंकात तपशीलात दिली आहे. त्यामुळे नेतृत्वाची आवड असलेल्या, नवीन गोष्टी शिकू इच्छिणाऱ्या, कष्टाची तयारी असलेल्या मुलामुलींनी या शिबिरात सहभागी व्हावे. स्वतःमधील नेतृत्वगुण विकसित करण्याची संधी दवडू नका.

राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध परीक्षा मार्गदर्शन वर्ग

इ. १वी तून १० वीत जाण्यासाठी मे महिन्यामध्ये ८ दिवसांचा राष्ट्रीय प्रज्ञा शोध परीक्षेच्या पूर्वतयारीसाठी मार्गदर्शन व त्याचबरोबर 'अभ्यास कसा करावा' यासंबंधी रोज ३ तास मार्गदर्शन.

कालावधी : १६ मे ते २४ मे १९९५

शुल्क : रु.२५०/- साहित्य व प्रश्नसंचांसह + निवास व भोजन शुल्क :रु.२००/- या योजनेत सहभागी होऊ इच्छिणाऱ्यांनी नेतृत्व प्रशिक्षण शिबिरात सहभागी होणे आवश्यक. शुल्क भरताना त्या शिबिराच्या शुल्कासह शुल्क भरावे. प्रवेश संख्या : किमान २०, कमाल ५०. स्वतःचे पूर्ण नाव, पत्ता, माध्यम (मराठी, अर्धा इंग्रजी, पूर्ण इंग्रजी) इ. माहिती लिहून पाठवावी. जून ९५ ते नोव्हें ९५ या कालावधीत पत्राद्वारे मार्गदर्शनाची सोय. या योजनेसंबंधी सविस्तर तपशील एप्रिल मधील अंकामध्ये येईल.

व्यक्तिकविकास शिबिरे

कालावधी : १ जून ते ७ जून १९९५

मुलांसाठी शिबिरांची ठिकाणे : सातारा, सांगली, कोल्हापूर, ठाणे, नाशिक, धुळे, परभणी, लातूर,

मुलींसाठी शिबिरांची ठिकाणे : सातारा, सांगली, लातूर, नाशिक, धुळे, ठाणे.

वयोगट : सर्व ठिकाणी इ. ५वी ते ९वी पर्यंतचे विद्यार्थी - विद्यार्थिनी शिबिरांमध्ये सहभागी होऊ शकतील. सभासद नसलेल्यांनाही शिबिरात सहभागी होता येईल.

सर्वसाधारण कार्यक्रम : क्रीडाकौशल्ये, विविध खेळ, हस्तकौशल्ये शिकणे, वाचन वेग वाढविणे व विविध पुस्तके वाचणे, महत्त्वाच्या ठिकाणांना भेटी, विज्ञान प्रयोग व प्रकल्प करणे, मुलाखती, कथाकथने, गटचर्चा, गंमतजत्रा, गटकार्ये, विविध स्पर्धा इ. व्यक्तिकविकासाच्या विविध अंगांना स्पर्श करणारे उपक्रम (रोज सकाळी १०.३० ते संध्या ६.३०), एक दिवस सहल.

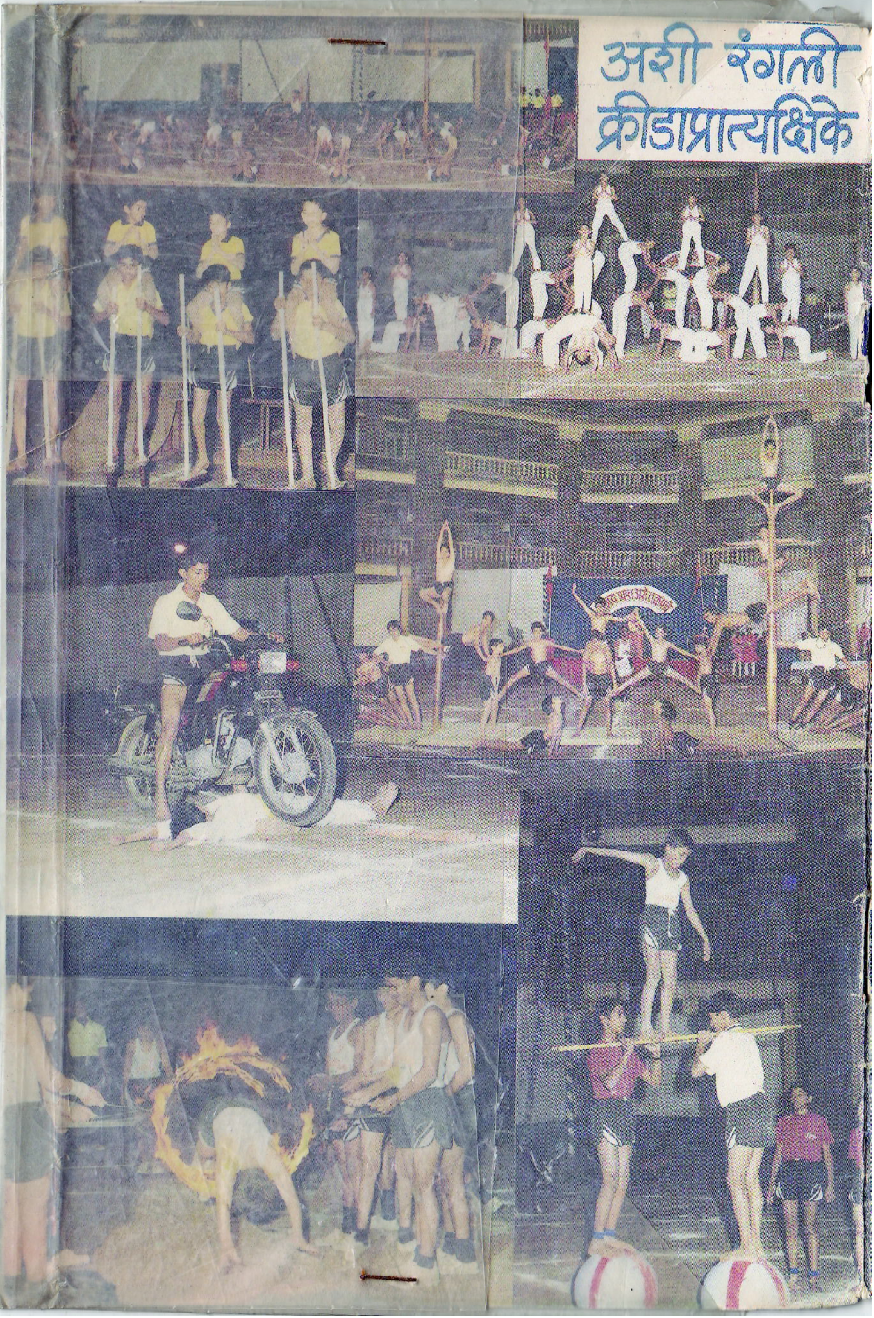
शुल्क : रु.५०/- सभासदांसाठी रु. ४०/- त्या त्या गावातील शिबिरस्थाने एप्रिल पर्यंत निश्चित होतील व त्या त्या गावातील मुख्य शाळांच्या सूचना फलकांवर लागेल. एप्रिलच्या अंकातही त्यांची नावे जाहीर होतील. सुट्टीची सांगता एका चांगल्या शिबिरात सहभागी होऊन करा! शालेय नवीन वर्षाचा प्रारंभ उत्साहवर्धक करा!

नावनोंदणी

वरील चारही उपक्रमांची नावनोंदणी ५ फेब्रुवारी पासून सुरू होईल. छात्र प्रबोधनच्या स्थानिक कार्यालयांमध्ये शुल्क भरून आपण नावनोंदणी करू शकाल. आपल्या शाळेतील शिक्षक-मुख्याध्यापक यांना विनंती करून शाळेमध्ये सर्व विद्यार्थ्यांचे पैसे एकत्र करून ते पुण्याच्या मुख्य कार्यालयात पाठवावे. अथवा मुख्य कार्यालयात मनिऑर्डर वा डिमांड ड्राफ्टने शुल्क भरून नावनोंदणी करावी. शिबिरांसंबंधीचे तपशील, बरोबर आणावयाचे साहित्य, अन्य सूचना इ. संबंधीचे सविस्तर माहितीपत्रक २५ मार्च नंतर शुल्क भरलेल्या सर्वांना पोस्टाने पाठविले जाईल.

हे मासिक 'ज्ञान प्रबोधिनी' या संस्थेच्या मालकीचे असून सौर १ माघ, शके १९१६, (२१ जानेवारी १९९५) या दिवशी प्रभात प्रिंटिंग प्रेस, गुलटेकडी, पुणे, येथे छापून 'ज्ञान प्रबोधिनी' पुणे, येथून प्रसिद्ध केले आहे.

अशी रंगळी क्रीडाप्रात्यक्षिके

संघटना हे सूत्र बनावे

निर्भयता बळ आस्था यांचे एकी हे दैवत समजावे
जे जे वंचित त्यांच्यासाठी संघटना हे सूत्र बनावे॥धू॥
भरभरून मी धन मिळवावे, जग जिंकोनी घर सजवावे
अपयश विंता अपमानाचे दिवस दरिद्री दूर सरावे
मी माझ्या आमांसह काळ्या विधिलिखिताला पूर्ण पुसावे
उघड्या डोळ्यांनी हे दुर्लभ स्वप्न साजिरे कसे बघावे॥
संघटना हे सूत्र बनावे

भवतालीची पिसाट दुनिया अफाट गतीने धावत आहे
विश्वाच्या अंताला वेदून गणिती प्रजा वाढत आहे
उद्योगांची चौखुर चक्रे रोज जिंकती नवीन गावे
विज्ञानाच्या विस्फोटातही अज्ञ जगांनी कसे जगावे
संघटना हे सूत्र बनावे॥

दुरावती जग तुटकपणाने जो तो वेची अपुले नाणे
राजदांडग्या शर्यतीमध्ये विरडून गेले विमणे गाणे
केवळ आभाळीच्या देवा भिजनी कोणी किती भजावे
एकाकी जग दुर्लक्षित जग आम एकमेकांचे व्हावे
संघटना हे सूत्र बनावे॥

आजवरी जे भिजून राहिले पूर्ण अडाणी दुबळे झाले
परस्परांचे पाय ओढुनी होते तेथुन मागे आले
आणि एकता हेच आपुले वाच्यापुढती दैवत व्हावे
एक जयाचे दुखणे त्यानी समजूःखी बंधू समजावे
संघटना हे सूत्र बनावे॥

संपर्क पत्ता

संपादक, छात्र प्रबोधन
ज्ञान प्रबोधिनी,

५१०, सदाशिव पेठ, पुणे ४११०३०

दूरभाष : ४७७६९१

कार्यालयाची वेळ : स. १० ते सं

वार्षिक वर्गणी : रुपये ६०/- फक्त.

प्रकाशन दिनांक : सौर १ माघ, शके १९१६
२१ जानेवारी, १९९५